

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
VERSLO TEISĖS KATEDRA

KRISTINA GIRDENYTĖ
Verslo teisės studijų programa

ELEKTRONINĖS BANKININKYSTĖS TEISINIS REGULIAVIMAS
Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
lekt. dr. Vadimas Toločko

Vilnius
2006

TURINYS

ĮVADAS	4
1. Elektroninės bankininkystės sąvoka	5
2. Elektroninės bankininkystės raida ir situacija Lietuvoje	7
3. Elektroninės bankininkystės paslaugų teikimo sutartis	9
3.1 Elektroninės bankininkystės paslaugų teikimo sutarties teisinė prigimtis	9
3.2 Elektroninių paslaugų teikimo sutartis – viešoji sutartis?	9
3.3 Elektroninių paslaugų teikimo sutarties sudarymas internetu	10
3.4 Elektroninių paslaugų teikimo sąlygos ir sutartis vartotojų teisių apsaugos aspektu	12
3.4.1 Įstatyminė kontrolė	12
3.4.2 Savireguliacija	13
4. Kliento identifikavimas	16
5. Asmens duomenų teisinė apsauga ir privatumas elektroninėje bankininkystėje	21
5.1 Asmens duomenų teisinę apsaugą elektroninės bankininkystės kontekste reglamentuojančių teisės aktų apžvalga	21
5.1.1 Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas	23
5.2 Kliento teisė į privatumą elektroninėje bankininkystėje.....	25
6. Rizikos paskirstymas	27
6.1 Kliento nurodymo gavimo ir įvykdymo laikas	28
6.2 Rizikos neįgaliotam asmeniui perėmus tapatybės patvirtinimo priemones paskirstymas.....	30
6.3 Rizikos dėl negalėjimo naudotis elektroninėmis banko paslaugomis paskirstymas	33
7. Banko priežiūros institucijų vykdoma politika elektroninės bankininkystės srityje.....	35
7.1 Bankų veiklos rizikos, kylančios elektroninės bankininkystės srityje	35
7.2 Lietuvos banko vaidmuo elektroninės bankininkystės srityje	36
7.3 Lietuvos bankų priežiūros normų taikymas užsienio finansinėms institucijoms	38
8. Elektroninės bankininkystės teisinio reguliavimo Lietuvoje mechanizmas ir ateities perspektyvos	41
9. IŠVADOS	43
10. Literatūros sąrašas	45
11. Santrauka	48
12. Summary	49

Informacinėms technologijoms sparčiai vystantis ir vis labiau tobulėjant, kurianti naujoms verslo formoms, bankininkystės sektorius taip pat neliko nepalietas. Bankininkystė persikelia į aplinką, kurioje banko klientai gali naudotis banko teikiamomis paslaugomis neatvykdami į banko klientų aptarnavimo vietą. Vienu svarbiausių šiandienos bankų veiklos strateginių tikslų tampa banko paslaugų teikimo elektroniniu būdu – elektroninės bankininkystės – plėtra.

Tačiau banko paslaugų teikimo perkėlimas į elektroninę erdvę sukūrė ne tik naujų galimybių, bet ir iššūkių. Elektroniniu būdu teikiamų banko paslaugų asortimentui plečiantis, būtina užtikrinti ir teisinį elektroninės bankininkystės sistemų veikimo pagrindą.

Diplominio darbo tyrimo objektas – elektroninės bankininkystės teisinio reguliavimo mechanizmas. Daugiausia dėmesio skiriama Lietuvoje egzistuojančiam elektroninės bankininkystės teisiniui reguliavimui, palyginant ir su užsienio šalių teisės aktais, reglamentuojančiais šią sritį.

Elektroninės bankininkystės teisinio reguliavimo mechanizmas nagrinėtinas, kadangi literatūroje elektroninė bankininkystės teisiniu aspektu mažai išnagrinėta. Lietuvos teisinėje literatūroje publikacijų šia tema labai trūksta. Dažniausiai elektroninė bankininkystė nagrinėjama tik fragmentiškai, elektroninės komercijos kontekste, nesigilinant į elektroninės bankininkystės specifiką.

Nei literatūroje, nei teisės aktais nėra išsamiai atskleista ir pati elektroninės bankininkystės sąvoka.

Tyrimo dalykas – Lietuvos įstatymai (bei kiti teisės aktai), įtvirtinantys elektroninę bankininkystę reglamentuojančias (tiek tiesiogiai, tiek ir netiesiogiai) teisės normas, kol kas negausi teismų praktika, Lietuvos banko oficialūs pranešimai, banko paslaugų teikimo elektroniniu būdu sutartys, šių paslaugų teikimo sąlygos, Europos Sąjungos teisės aktai įtvirtinantys teisės normas reglamentuojančias banko paslaugų teikimą elektroniniu būdu.

Darbo tikslas – įvardyti elektroninėje bankininkystėje kylančias problemas, pateikti jų teisinį vertinimą, nustatyti elektroninės bankininkystės teisinio reguliavimo nacionalinėje teisėsje tendencijas.

Šiekiant šio tikslo, keliami tokie uždaviniai:

- išnagrinėti elektroninės bankininkystės teisinio reguliavimo raidą;
- atskleisti teisinio reguliavimo trūkumus;
- atlikti elektroninės bankininkystės teisinio reguliavimo instrumentų analizę;

Siekiant iškelto tikslo naudotasi aprašomuoju (nagrinėjama literatūra ir elektroninės bankininkystės srityje susiklosčiusi praktika), kritiniu (vertinama, kiek elektroninės bankininkystės teisinis reguliavimas atitinka šiandienos poreikius), lyginamuoju (kitose šalyse nusistovėjusi praktika ir teisės aktai reglamentuojantys elektroninę bankininkystę lyginami su Lietuvoje susiklosčiusia praktika ir teisine baze šioje srityje), sisteminės analizės tyrimo metodais.

1. Elektroninės bankininkystės sąvoka

Elektroninė bankininkystė palyginus nesenas reiškinys, taigi, įstatymai šios sąvokos kol kas nėra apibrėžę. Dauguma literatūroje pateikiamų bandymų apibrėžti šią sąvoką panašūs tuo, kad sutartinai pripažįsta vieną bendrą elektroninės bankininkystės aspektą. Dauguma šių apibrėžimų sutaria, kad elektroninė bankininkystė - tai tik vienas iš būdų teikti banko paslaugas. Elektroninė bankininkystė nėra naujas bankų sukurtas produktas. Tai tik terminas, apibūdinantis banko sandorių sudarymo proceso rūšį ir būdą.¹ Elektroninę bankininkystę galima apibrėžti kaip elektroniniais perdavimo kanalais teikiamas bankines paslaugas bei produktus. Kitaip tariant, elektroninė bankininkystė suprantama kaip bankinių operacijų atlikimas elektronine forma. Taipogi sutariama, kad elektroninė bankininkystė – tai viena iš elektroninės komercijos rūšių.

Sunkumų apibrėžiant elektroninę bankininkystę kyla sprendžiant, kokias banko paslaugas į elektroninės bankininkystės sąvoką reikia įtraukti. 2003 m. Bazelio bankų priežiūros komiteto elektroninės bankininkystės darbo grupė (*Electronic Banking Group of Basel Committee on Banking Supervision*) nurodė, kad bendriausiu požiūriu elektroninė bankininkystė gali būti suskirstyta į tris lygius:

- *pagrindinės informacijos banko tinklalapiai*, kurie skirti tik informacijai apie banko siūlomus produktus ir paslaugas banko klientams ir potencialiems klientams skleisti;
- *paprastiems banko sandoriams pritaikyti banko tinklalapiai*, leidžiantys banko klientams pateikti prašymus dėl įvairių paslaugų, užklausas apie sąskaitos likutį, tačiau nesuteikia galimybės atlikti jokių pervedimų;
- *sudėtingiems banko sandoriams atlikti skirti tinklalapiai*, suteikiantys banko klientams galimybę elektroniniu būdu pervesti lėšas į/iš jų sąskaitų, apmokėti sąskaitas ir vykdyti kitas operacijas.²

Autoriaus nuomone, šis skirstymas ne itin reikšmingas praktiniu požiūriu, kadangi apima tik kompiuterinę bankininkystę. Panagrinėjus bankų siūlomas elektroniniu būdu teikiamas paslaugas galima išskirti šias elektroninės bankininkystės rūšis:

- *telefoninė bankininkystė*. Suteikia galimybę telefonu gauti informaciją apie banko paslaugas, jų įkainius, kliento sąskaitos būklę;

Šiai rūšiai tikslinga būtų priskirti ir *mobiliają bankininkystę*, kurios esmė yra informacijos apie sąskaitų likučius, operacijas, valiutų kursus ir pan. teikimas klientui

¹ Kairytė S. Elektroninės bankininkystės teisinio reglamentavimo modelis Vokietijoje. Vilnius, 2003. Psl.

² Bazelio bankų priežiūros komiteto elektroninės bankininkystės darbo grupė // <http://www.bis.org/publ/bcbs99.pdf>
Prisijungimo laikas : 2006-07-02.

besinaudojančiam mobiliuoju telefonu (skambučiu, SMS (*short message service*) žinute). Klientas šią informaciją gali gauti bet kuriuo metu.

- *Mokėjimo kortelės* (debeto, kredito)
- *Kompiuterinė bankininkystė* (nurodymai bankui sudaromi naudojantis kompiuterine įranga).

Kai kurie autoriai išskiria internetinę ir kompiuterinę bankininkystę³, tačiau autoriaus manymu, internetinė bankininkystė yra tik kompiuterinės bankininkystės forma. Internetinės bankininkystės ypatumas yra tas, kad klientas gali naudotis banko teikiamomis paslaugomis turėdamas prieigą prie interneto. Taigi, internetinės bankininkystės privalumas yra tai, kad klientas nėra susietas su vienu kompiuteriu, o naudodamasis banko jam suteiktomis priemonėmis gali „įeiti“ į programą iš bet kurio kompiuterio. Tuo tarpu kompiuterinė bankininkystė apima tiek internetinę bankininkystę, tiek banko paslaugas, teikiamas uždariais tinklais. Teikiant banko paslaugas uždariais tinklais prieiga yra suteikiama tik tam tikro apibrėžto kompiuterių tinklo dalyviams. Būtent dėl šios priežasties būsimas naudotojas tam, kad galėtų prisijungti prie uždaro tinklo sistemos, turi būti iš anksto identifikuotas.

Atsižvelgiant į banko paslaugų, teikiamų elektroninėmis priemonėmis asortimentą ir numatomą tolesnę jų plėtrą⁴ galima teigti, kad elektroninė bankininkystė gali būti suvokiama siaurąją prasme, nepriskiriant jai telefoninės bankininkystės, elektroninių pinigų, ir plačiąją prasme, kuri apimtų visus atvejus, kai banko sandoriai sudaromi elektronine forma. Taigi, galima teigti, kad elektroninė bankininkystė plačiąją prasme – tai visi atvejai, kai bankas savo santykiuose su klientais naudoja informacines technologijas, o siaurąją prasme apimtų tik vieną elektroninės bankininkystės rūšių – kompiuterinę bankininkystę (abi jos formas).

Šiame darbe elektroninės bankininkystės sąvoka naudojama plačiąją prasme, daugiausiai dėmesio skiriant atvejams kai banko operacijos atliekamos *on-line* (tiesioginės kreipties) režime.

Taip pat pažymėtina, kad darbe nagrinėjami banko privatiems klientams (vartotojams) teikiamų elektroninės bankininkystės paslaugų aspektai, daugiausiai dėmesio skiriant materialiniams civilinims teisiniams santykiams, susiklostantiems elektroninės bankininkystės srityje.

³ Juonys A. Sandorio šalių identifikavimas elektroninėje komercijoje. Vilnius, 2003.

⁴ Levišauskaitė K., Rakevičienė J. Elektroninės bankininkystės Lietuvoje paslaugų vystymo problemos ir jų sprendimai // Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai. 2005. 36

2. Elektroninės bankininkystės raida ir situacija Lietuvoje

Dar visai neseniai, klientas norėdamas pasinaudoti viena ar kita banko teikiama paslauga turėjo atvykti į banko klientų aptarnavimo poskyrį. Pirmoji priemonė, leidusi pasinaudoti tam tikra paslauga nuotoliniu būdu buvo telefonas. Vėliau atsiranda mokėjimo kortelės, bankomatai, kredito kortelės, mobilioji bankininkystė, banko paslaugos pradamos teikti intrernetu. Paslaugų plėtrą lėmė konkurencinis bei techninis progresas informacinių technologijų srityje.

Apskritai, elektroninės bankininkystės pradžia buvo elektroninės bankininkystės paslaugos, teikiamos, per uždarus bankų tinklus (pvz.: tarpbankiniai atsiskaitymai), kurios garantavo didesnę, palyginus su internetu teikiamomis paslaugomis saugumą (kadangi uždaruose tinkluose žinomi komunikavimo partneriai, ribotas jų skaičius, aiškiai apibrėžtas komunikavimo tikslas). Progresas pasireiškė naujų elektroninių technologijų forma automatizuotomis darbo vietomis - atlikinėjamiems procesams nebereikalinga popierinė laikmena. Paslaugų elektroniniu būdu teikimas klientams visų pirma buvo informacinio pobūdžio apsiribojo pirmo lygio arba pagrindinėmis paslaugomis – tai informacijos apie sąskaitas suteikimas, pinigų pervedimas tarp sąskaitų bei pavedimai. Vėliau pradėtos teikti vadinamosios antrojo lygio paslaugos, kurios yra sudėtingesnės – klientas turi didesnę leistinių veiksmų pasirinkimą, įskaitant sistemos pritaikymą savo reikmėms (sistemos personalizacija), darbą su vertybiniais popieriais ir pan. Tačiau iki 2002 metų Lietuvos bankai negalėjo pasiūlyti savo klientui tokio lygio paslaugų, išskyrus sistemos personalizaciją ir integravimo galimybes. 2002-2003 metais bankai realizavo sudėtingesnes paslaugas : taupymo plano sudarymo modulį, leidžiantį aprašyti planą, pagal kurį periodiškai bus pervedamos pinigų sumos iš vienos sąskaitos į kitą, akcijų ir kitų vertybinių popierių valdymas, naujų sąskaitų atidarymas, paskolų išdavimas ir valdymas. Jau pradėti naudoti ir bankomatai, kurie suteikia galimybę pervesti pinigus į sąskaitą, neatėjus į banko poskyrį.

Interneto duomenimis⁵ pirmosios internetinės bankininkystės paslaugas Lietuvoje buvo pasiūlytos klientui 2000 metais. Šiuo metu Lietuvoje veikia 9 Lietuvos banko licenciją turintys komerciniai bankai,⁶ ir visi siūlo vienokias ar kitokias elektroninės bankininkystės paslaugas.

Saugumui elektroninėje bankininkystėje užtikrinti bankai dažnai naudoja HTTPS arba SSL standarto duomenų šifravimo protokolą. Daugelis bankų naudojami "Verisign" patvirtinta technologija, kuri gali šifruoti internetu perduodamus duomenis 128 bitų ilgio raktu.

⁵ <http://www.ebiz.lt/article.php3/23/2531/2> Prisijungimo laikas: 2006-09-13.

⁶ Lietuvos banko interneto svetainė // <http://www.lb.lt/lt/istaigos/index.htm> Prisijungimo laikas: 2006-09-14.

Pradėjus teikti paslaugas vartotojui identifikuoti buvo naudojamas pastovaus slaptažodžio ir slaptažodžio kortelės derinys, šiuo metu kaip naujovė pristatomas slaptažodžių generatorius – prietaisas, kuris padeda sukurti kiekvieną kartą vis naują laikiną įėjimo į sistemą kodą .

Elektroninės bankininkystės paslaugų raida Lietuvoje yra itin sparti: dauguma gyventojų turi mokėjimo korteles, apie trečdalis naudojami internetinės bankininkystės paslaugomis, vystomos mobiliosios bankininkystės paslaugos ⁷. Tai gana įspūdingi skaičiai, turint omenyje, kad pvz. 2005 m. internetu šalyje naudojosi apie 30 procentų šalies gyventojų.

⁷ Levišauskaitė K., Rakevičienė J. Elektroninės bankininkystės Lietuvoje paslaugų vystymo problemos ir jų sprendimai // Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai. 2005. 36

3. Elektroninės bankininkystės paslaugų teikimo sutartis

3.1 Elektroninės bankininkystės paslaugų teikimo sutarties teisinė prigimtis

Siekiant išsiaiškinti elektroninės bankininkystės paslaugų teikimo sutarties reikšmę ir teisinę prigimtį, neišvengiamas ir banko sąskaitos sutarties turinio atskleidimas. Tai būtina dėl to, kad banko elektroniniu būdu atliekamos operacijos neatsiejamai susijusios su banko sąskaita. Neturint banko sąskaitos galima atlikti tik tokius veiksmus, kaip paraiškų kreditinei kortelei gauti pateikimas, pranešimų ir užklausų bankui siuntimas⁸ ir pan.

Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.913 straipsnio 1 dalis pateikia banko sąskaitos sutarties sampratą ir nurodo, kad šia sutartimi bankas įsipareigoja priimti ir įskaityti pinigus į kliento (sąskaitos savininko) atidarytą sąskaitą, vykdyti kliento nurodymus dėl tam tikrų sumų pervedimo ir išmokėjimo iš sąskaitos bei atlikti kitokias banko operacijas, o klientas įsipareigoja apmokėti bankui už suteiktas paslaugas ir operacijas. Elektroninių paslaugų teikimo sutartis sudaroma banko sąskaitos sutarties pagrindu – įprasta banko sąskaitos sutartis, tam kad būtų galima naudotis banko teikiamomis elektroninėmis paslaugomis, turi būti papildyta. Literatūroje sutinkama nuomonė, kad tai savarankiška sutartis.⁹ Tačiau vertintina kaip savarankiška ši sutartis gali būti tik teoriniu požiūriu, kadangi pagal susiklosčiusią praktiką visi Lietuvos bankai sutartis dėl elektroninių paslaugų teikimo sudaro tik su klientais, turinčiais sąskaitą tame konkrečiame banke. Autoriaus nuomone, tokia praktika laikytina netinkama, nes kaip jau minėta, elektroninė bankininkystė apima ne tik paslaugas susijusias su banko sąskaita, bet ir suteikia galimybes vykdyti kitokius sandorius ar naudotis paslaugomis, nesusijusiomis su banko sąskaita. Taigi, banko sąskaitos sutartis neturėtų būti būtina sąlyga sutarties dėl elektroninių paslaugų teikimo sudarymui, tačiau tokiu atveju būtina sutartyje personalizuoti banko klientui elektroniniu būdu teikiamų paslaugų asortimentą. Taipogi ši sutartis turėtų būti vertintina kaip speciali papildoma sutartis, dažniausiai susijusi su banko sąskaitos sutartimi, kadangi ji gali būti sudaroma banko sąskaitos sutarties sudarymo metu arba vėliau.

3.2 Elektroninių paslaugų teikimo sutartis – viešojo sutartis?

Svarbiausias viešųjų sutarčių požymis yra verslo subjektų prekių pardavimas arba paslaugų teikimas visiems, kas tik kreipiasi. Lietuvos Respublikos teisės aktuose nėra nuorodos, kad elektroninių banko paslaugų teikimo sutartis turėtų būti laikytina viešąja sutartimi. Nesant

⁸ Hansa banko interneto svetainė // http://www.hansa.lt/fiziniams44_45.html. Prisijungimo laikas:2006-08-22

⁹ Kairytė S. Elektroninės bankininkystės teisinio reglamentavimo modelis Vokietijoje. Vilnius, 2003. Psl. 15

specifinio šioje srityje susiklostančių santykių reguliavimo, tikslinga manyti, jog bankas turi teisę savarankiškai nustatyti šių sutarčių sudarymo ir vykdymo sąlygas. Jeigu klientas pageidauja sudaryti elektroninių paslaugų teikimo sutartį pagal šias sąlygas, bankas privalo ją sudaryti. Alternatyva galėtų būti – bendros visiems bankams elektroninių paslaugų teikimo sutarčių sudarymo ir vykdymo sąlygos.

Galimybė klientui naudotis elektroninėmis banko paslaugomis gali būti numatoma ir standartinėse banko sąskaitos sutarties sąlygose. Nors civiliniame kodekse tiesiogiai ir nenurodoma, kad banko sąskaitos sutartis turėtų būti laikoma viešąja sutartimi, ji privalo būti sudaryta su klientu, kuris kreipėsi su prašymu atidaryti sąskaitą (pagal banko paskelbtas tam tikros sąskaitos rūšies atidarymo sąlygas, turinčias atitikti įstatymų ir bankų veiklą nustatančių teisės aktų reikalavimus)¹⁰ ir bankas neturi teisės atsisakyti atidaryti sąskaitą, jeigu jos atidarymo galimybė yra nustatyta įstatyme, banko veiklos dokumentuose arba bankui išduotoje licencijoje, išskyrus atvejus, kai tokį atsisakymą leidžia įstatymai.¹¹ Tokiu atveju, kai galimybė klientui naudotis elektroninėmis banko paslaugomis numatoma standartinėse banko sąskaitos sutarties sąlygose, elektroninės bankininkystės paslaugų asortimentas automatiškai pateikiamas kliento dispozicijon.¹²

Kita vertus, turint omenyje tai, kad elektroninės bankininkystės sistema yra nuasmeninta sistema, bankas turėtų disponuoti teise sieti sutarties sudarymą su kliento patikimumo įvertinimu.

3.3 Elektroninių paslaugų teikimo sutarties sudarymas internetu

Literatūroje išskiriami du elektroninės bankininkystės vystymosi modeliai:

- Virtualūs bankai
- Tradiciniai bankai¹³

Virtualūs bankai yra tie, kurie veikia išskirtinai tik interneto aplinkoje, tuo tarpu tradiciniai bankai teikia paslaugas įvairiais būdais, tarp jų ir internetiniais kanalais.

Kadangi virtualiame banke paslaugos teikiamos tik interneto kanalais, tai ir banko sąskaitos sutartis (sutartis dėl banko paslaugų teikimo) gali būti sudaryta tik elektroniniu būdu. Kol

¹⁰ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (6.914 str. 2 d.) // Žin., 2000, Nr. 74-2262.

¹¹ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (6.914 str. 3 d.) // Žin., 2000, Nr. 74-2262.

¹² S. Kairytė „Elektroninės bankininkystės teisinio reglamentavimo modelis Vokietijoje“. Vilnius, 2003.

¹³ Ten pat.

kas Lietuvos komerciniai bankai nesudaro galimybės atidaryti banko sąskaitą ar sudaryti sutartį dėl elektroninių paslaugų teikimo neatvykus į banko klientų aptarnavimo padalinį. Kadangi abi šios sutartys dažniausiai sudaromos prisijungimo būdu pagal standartines sąlygas, klientui turi būti suteikta galimybė su šiomis sąlygomis susipažinti. Tačiau tam, kad šios sąlygos kitai sutarties šaliai būtų privalomos galimybė su šiomis sąlygomis susipažinti turi būti tinkama. Įstatymas nedetalizuoja, kokia forma išreikštas supažindinimas laikomas tinkamu. Žinoma, sudarant sutartį tradiciniu būdu ir interneto aplinkoje, taikomi tinkamo supažindinimo su standartinėmis sutarties sąlygomis reikalavimai turėtų būti vienodi.

Sutartis dėl elektroninių paslaugų teikimo sudaroma virtualioje erdvėje sudaroma vadinamuoju „*click-wrap*“ būdu. Sudarant šiuos susitarimus šalių valia prisiimti įsipareigojimus išreiškiama pelės paspaudimu ant atitinkamo mygtuko (grafinio paveiksliuko). Vartotojas, ketindamas sudaryti sutartį, išsikviečia bei peržiūri sutarties sąlygas ir nuspaudžia mygtuką „aš sutinku“ („*I accept*“), taip išreikšdamas savo valią. Kyla klausimas, ar toks supažindinimo su standartinėmis sąlygomis būdas yra tinkamas. Bankams, žinoma, daug paprasčiau sąlygas pateikti tokiu būdu ir reikalauti, kad klientas su jomis susipažintų. Tačiau siekiant įvertinti susipažinimo su standartinėmis sąlygomis tinkamumą derėtų atsižvelgti į tokius kriterijus kaip šių sąlygų prieinamumas, prieinamumo prie jų kaštai ir panašiai. Autoriaus nuomone, sąlygos turi būti pateiktos taip, kad būtų lengvai pastebimos ir net žvelgiant pro „vidutinio“ kliento prizmę negalėtų likti nepastebėtos. Svarbu paminėti ir tai, kad sąlygos nesukels teisinių pasekmių, jei jos bus netikėtos (siurprizinės) sąlygos, t. y. tokios, kurių kita šalis negalėjo protingai tikėtis būsiant sutartyje. Elektroninės bankininkystės srityje tokiomis sąlygomis būtų galima pripažinti sąlygas, naikinančias arba ribojančias šalies atsakomybę.

Taigi, toks supažindinimo su standartinėmis elektroninių paslaugų teikimo sutarties (sudaromos šalims fiziškai nedalyvaujant) sąlygomis būdas gali būti įvertintas kaip tinkamas tik tuo atveju, jei sąlygos yra lengvai prieinamos, pateikiamos pastebimoje vietoje, yra aiškiai išskirtos ir tiesiogiai prieinamos. Elektroninėje erdvėje nemažiau svarbu ir tai, ar aiškus ir paprastas yra šių sąlygų „išsikvietimo“ algoritmas.

Žinoma, ne mažiau griežti tinkamo supažindinimo su standartinėmis sutarties sąlygomis reikalavimai keliami ir sudarant sutartį fiziškai dalyvaujant abiems šalims (jų atstovams). Jos turi būti tinkamai pateiktos klientui arba, jei klientas nėra fizinis asmuo, turi būti bent jau nurodoma, kad sutartis yra sudaroma pagal tam tikras viešai paskelbtas standartines sąlygas.

3.4 Elektroninių paslaugų teikimo sąlygos ir sutartis vartotojų teisių apsaugos aspektu

Norėdamas pradėti naudotis elektroninės bankininkystės teikiamomis paslaugomis, klientas turi pasirašyti sutikimą su naudojimosi sąlygomis. Kiekvieno banko nustatomos sąlygos skiriasi, tačiau išanalizavus Lietuvos bankų nustatomas standartines sutarčių dėl naudojimosi elektroninės bankininkystės paslaugomis sąlygas akivaizdu, kad daugelio bankų nustatomos sąlygos yra panašios ir jau tapusios įprastomis.

Tik pradėjus teikti banko paslaugas elektroniniais kanalais bankai laikydavosi gana atsargaus požiūrio į šios naujos technologijos keliamą riziką. Kadangi rizika ne iki galo žinoma, didesnioji jos dalis sutartimis tendencingai buvo priskiriama klientui, o ne bankui. Sutartyse itin dažnos buvo sąlygos, priskiriančios klientui atsakomybę už kiekvieną operaciją (nepriklausomai nuo to, ar ji atlikta įgalioto asmens), taip pat sąlygos, numatančios kliento atsakomybę iki to momento, kol bankas gauna rašytinį pranešimą apie kortelės ar kitų identifikavimo priemonių praradimą.

Tačiau aišku, kad tokios rizikos paskirstymo sąlygos pažeidžia vartotojo teises ir yra akivaizdžiai vienpusiškos. Verslo subjektams tokiomis sutartimis sudaromos sąlygos lanksčiai išspręsti su elektroninių paslaugų teikimu susijusių galimų rizikų keliamas problemas, kai tuo tarpu vartotojas neturi realios galimybės dėl šių sąlygų derėtis ir jam lieka tik priimti siūlomas sąlygas arba atsisakyti elektroninės bankininkystės teikiamų galimybių.

Elektroninės bankininkystės paslaugų teikimo apimtims didėjant, situacija kinta. Banko elektroninių paslaugų teikimo sąlygos ir jų kontrolė vartotojo teisių požiūriu gali būti analizuojamos išskiriant įstatyminę kontrolę ir savireguliaciją .

3.4.1 Įstatyminė kontrolė:

- bendrosios vartotojų teisių apsaugos nuostatos.

Lietuvos Respublikos vartotojų teisių gynimo įstatymas¹⁴ numato, kad nesąžiningos sutarties sąlygos negalioja nuo sutarties sudarymo, o likusios sutarties sąlygos lieka šalims privalomos, jeigu tolesnis sutarties vykdymas yra galimas panaikinus nesąžiningas sąlygas. Šiuo įstatymu įgyvendinamos 1993 m. balandžio 5 d. Tarybos direktyvos dėl nesąžiningų sąlygų sutartyse su vartotojais (su paskutiniais pakeitimais, padarytais 1995 m. gruodžio 19 d. Komisijos sprendimu 96/32/EB) nuostatos. Direktyva numato, kad sąlyga yra nesąžininga jei ji nebuvo aptarta individualiai ir jeigu jos, priešingai geros valios reikalavimams, sudaro sąlygas sutarties šalių teisių

¹⁴ Lietuvos Respublikos vartotojų teisių gynimo įstatymas. Žin., 2000, Nr. 85-2581 (2000.10.11)

ir pareigų nelygybei vartotojo nenaudai atsirasti. Siekiant palengvinti nesąžiningų sutarčių sąlygų nustatymą, įstatymas pateikia pavyzdinį sąrašą sąlygų, kurios gali būti pripažintos nesąžiningomis kliento atžvilgiu. Reikšmingiausios elektroninių banko paslaugų teikimo srityje Vartotojų teisių gynimo įstatymo nuostatos numatančios, kad nesąžiningomis gali būti pripažintos sąlygos:

- panaikinančios ar apribojančios vartotojo teises, susijusias su paslaugų teikėju ar kita šalimi, tais atvejais, kai paslaugų teikėjas visiškai arba iš dalies neįvykdo ar netinkamai įvykdo bet kokius savo sutartinius įsipareigojimus;

- įpareigojančios vartotoją vykdyti sutarties sąlygas, su kuriomis jis neturėjo realios galimybės susipažinti iki sutarties sudarymo, be teisės jų atsisakyti;

- suteikiančios teisę paslaugų teikėjui vienašališkai keisti sutartyje numatytas paslaugų savybes;

- panaikinančio arba suvaržančio vartotojo teisę pareikšti ieškinį teisme ar pasinaudoti kitais pažeistų teisių gynimo būdais.

- *Specifinis reguliavimas.*

Tik gana nedaug valstybių yra priėmusios įstatymus reguliuojančius specifinę sritį – elektroninių mokėjimo priemonių sutartis. Jungtinės Amerikos valstijos buvo pirmoji valstybė 1978 metais priėmusi Elektroninio lėšų pervedimo įstatymą (Electronic Funds Transfer Act - EFTA), reglamentuojantį elektroninių lėšų pervedimo paslaugų teikimą vartotojams.

Skandinavijos valstybėse, turinčiose galias vartotojų teisių apsaugos tradicijas, veikia Vartotojų teisių ombudsmenas, gana didelę įtaką turintis ir vartotojų teisių elektroninės bankininkystės srityje gynimui. Šios institucijos pareigūnai įgalioti vesti derybas dėl sutarčių sąlygų vartotojo naudai, o deryboms nepavykus – kreiptis į teismą dėl sprendimo priėmimo.

3.4.2 *Savireguliacija*

Literatūroje savireguliacija kaip taisyklė pripažįstama efektyviausiu ir lanksčiausiu vartotojų teisių apsaugos informacinių technologijų plotmėje būdu, ypatingai tuo atveju, jei šiuo būdu elektroninių banko paslaugų teikimo srityje susiklostančių santykių subjektams nustatomos pareigos turi tam tikrą įstatyminį pagrindą.

1988 metais Europos Komisija išleido rekomendaciją (88/590/EEC) „Dėl mokėjimo sistemų ir mokėjimo korteles išleidusių ir turinčių asmenų santykių“, kuri „reikalavo“ sąžiningesnio rizikos paskirstymo kortelių išleidimo, atsakomybės už nepavykusias operacijas ir panašiais klausimais. Taip pat rekomenduojama valstybėms narėms užtikrinti pakankamą ir veiksmingą ginčų, kylančių tarp elektroninės mokėjimo priemonės turėtojo ir išdavėjo, sprendimo mechanizmą. Rekomendacijos „įsisavinimas“ buvo itin netolygus skirtingose valstybėse narėse ir ji buvo pakeista

1997 metų Europos Komisijos rekomendacija „Dėl operacijų elektroninėmis mokėjimo priemonėmis ir jas išleidusių ir turinčių asmenų santykių“, kuri iš esmės atkartoja 1988 metų rekomendacijos principus. Rekomendacijoje 97/489/EB nustatyti minimalūs reikalavimai, kuriais turėtų būti užtikrinamas elektroninės mokėjimo priemonės turėtojo informavimas sutarčių sudarymo ir vykdymo etapuose, reikalavimai sutarčių dėl elektroninių mokėjimo priemonių išleidimo ir naudojimo sąlygų skaidrumui. Nors rekomendacija ir yra privalomos galios neturintis teisės aktas, jos reikšmė sustiprinta preambuleje nustatytu „grasinimu“, kad Komisijai nusprendus jog rekomendacijos įgyvendinimas nepakankamas, ji siūlys priimti privalomo pobūdžio teisės aktus, reglamentuosiančius rekomendacijoje numatytus reikalavimus. Lietuvos Respublikoje rekomendacijos 97/489/EB nuostatos įgyvendinamos Mokėjimų įstatymu. Tačiau vartotojų teisių aspektu žvelgiant į atsakomybės už piktnaudžiavimo kliento tapatybės nustatymo priemonėmis paskirstymo mechanizmą, galima teigti kad pirmoji iš šių dviejų rekomendacijų jokios įtakos Lietuvos teisės aktams šiuo klausimu padaryti negalėjo. Rekomendacija atsakomybę už piktnaudžiavimą tapatybės nustatymo priemonėmis iki pranešimo bankui momento nepriklausomai nuo kaltės priskiria klientui. Tuo tarpu Lietuvos teisės aktai nepripažįsta kaltės priskyrimo klientui be atsakomybės. Taigi, rekomendacijos nuostatos įgyvendinimas reikštų, prastesnės nei Lietuvos teisės aktai numato padėties sukūrimą. Antroji direktyva kliento atsakomybės be kaltės jau nebeįtvirtina.

Be Europos Sąjungos rekomendacijų ir kitų teisės aktų elektroninės bankininkystės (taip pat ir elektroninės komercijos apskritai) srityje ES vis populiariesni tampa elgesio kodeksai, kurie ruošiami bendradarbiaujant verslo ir vartotojų organizacijoms, arba savireguliacija. Pavyzdžiui, Jungtinėje Karalystėje buvo priimtas Bankininkystės elgesio kodeksas, kuriuo buvo įgyvendintos abi aukščiau paminėtos Europos Komisijos rekomendacijos. Rekomendacijos 97/489/EB nuostatos elgesio kodeksuose įgyvendinamos ir Belgijoje, Italijoje. Didžiojoje Britanijoje pirmą kartą elgesio kodeksas buvo išleistas 1990 metais kaip patariamasis, konsultacinis dokumentas, susistemines jau egzistuojančią bankininkystės praktiką. Vėlesnės redakcijos buvo atliekamos po derybų su vartotojų atstovais ir jų pritarimu. Svarbu paminėti ir tai, kad tokie kodeksai dažniausiai tik minimalius elektroninės bankininkystės paslaugų teikimo standartus. Būdamas labiau rekomendacinio pobūdžio elgesio kodeksas neriboja konkurencijos ir sudaro sąlygas veikti rinkos veiksniams, skatinantiems aukštesnius standartus.¹⁵ Kadangi tokie bankų veiklos praktikos kodeksai yra rekomendacinio pobūdžio – jie nėra teisiškai įpareigojantys. Lietuva tokio bankininkystės kodekso neturi. Tačiau užsienio valstybių teismai praktikoje vertindami sutarčių dėl elektroninės bankininkystės paslaugų teikimo sąlygų privalomumą vartotojų teisių apsaugos aspektu yra linkę didelę reikšmę teikti jų atitikimui kodekso nuostatoms, ypač jei jos priimtos po derybų su vartotojų atstovais.

¹⁵ British Bankers' association <http://www.bba.org.uk/bba/jsp/polopoly.jsp?d=140> Prisijungimo laikas: 2006-08-23

1999 m. spalio 12-13 dienomis Paryžiuje vykusiame Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (*Organization for economic Cooperation and development*) elektroninės komercijos forume sprendžiant elektroninės komercijos (kurios dalis yra ir elektroninė bankininkystė) reguliacijos ir savireguliacijos klausimą prieita išvados, kad šioje srityje turėtų būti rastas kompromisinis variantas. Pabrėžta, kad balansas tarp reguliacijos ir savireguliacijos turėtų būti reguliacinė aplinka – reguliacinis pagrindas turi būti papildomas efektyviomis savireguliacinėmis priemonėmis.

Įstatymų leidėjų blaškymąsi tarp nuoseklaus elektroninės bankininkystės sureguliuojamo galimybės ir savireguliacijos metodo taikymo galima pateisinti, nes visų pirma atsižvelgti į realią praktiką bei nustatyti paslaugų vystymosi tendencijas ir tik po to jas įteisinti teisinėje tikrovėje. Toks požiūris yra racionalus, turint omenyje elektroninės bankininkystės paslaugų dinamiškumą.

Technologijoms žengiant į priekį tokiu tempu, kai praktika lenkia įstatyminius sprendimus arba jie nebeatitinka realybės dar prieš įsigaliodami, savireguliacija – gana svarus siūlymas. Jau pati internetinė bankininkystė – pagrindas šio fenomeno įrodymas. Savireguliacijos trūkumas yra tas, kad ji priklauso nuo subjektyvių (privatų) interesų, taip pat daro neigiamą įtaką tiek elektroninės bankininkystės paslaugų teikėjams, tiek klientams, sukurdamą teisinio neaiškumo ir netikrumo būseną. Dėl minėtų priežasčių, autoriaus nuomone, savireguliacija yra tinkamas metodas tik tada, kai ji remiasi aiškiu įstatyminiu pagrindu.

4. Kliento identifikavimas

Teisės aktuose, literatūroje ir sutartyse dėl elektroninių paslaugų teikimo naudojamos tokios sąvokos kaip klientas, naudotojas, sąskaitų valdytojas. Darbe visos šios sąvokos naudojamos kaip sinonimai, kadangi tiek naudotojas, tiek klientas ir sąskaitų valdytojas yra asmenys, kurie dažniausiai nurodomi sutartyse dėl paslaugų teikimo ir kiekvieno iš jų kaip sąskaitos tvarkytojų teisės bankui yra žinomos ir su banku suderintos.

Yra keletas priežasčių, dėl kurių bankams itin svarbu tinkamai nustatyti klientų, besinaudojančių elektroninės bankininkystės paslaugomis tapatybę. Teisės aktai, reglamentuojantys bankų veiklą, nustato bankams pareigą atsakingai išsiaiškinti kliento tapatybę: įtvirtina pareigą vadovautis principu PAŽINK SAVO KLIENTĄ, draudimus atidaryti anonimines sąskaitas¹⁶ ir panašius imperatyvus. Netinkamas tapatybės identifikavimas gali užtraukti bankui atsakomybę remiantis pinigų plovimo prevencijos įstatymais ir susijusiais teisės aktais. Europos Tarybos direktyva dėl finansų sistemos apsaugos nuo jos panaudojimo pinigų plovimui¹⁷, įtvirtina reikalavimus kredito ir finansų įstaigoms užtikrinti, kad jų klientai būtų tinkamai identifikuoti, kiekvienas sandoris, kuris potencialiai gali būti susijęs su pinigų plovimo veiksmais, būtų atidžiai ištirtas ir apie įtartinus atvejus pranešta valstybės institucijoms, atsakingoms už kovą su pinigų plovimu. Lietuvoje pagrindinis šios direktyvos nustatytus reikalavimus įtvirtinantis teisės aktas – Lietuvos Respublikos Pinigų plovimo prevencijos įstatymas. Įstatymo 19 straipsnis numato atsakomybę už šio įstatymo reikalavimų pažeidimus – įtvirtinta bendroji nuostata, kad pareigūnai ir asmenys pažeidę nustatytus reikalavimus atsako įstatymų nustatyta tvarka. Pavyzdžiu būtų galima pateikti Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 172 (14) straipsnį, numatantį baudą už pinigų plovimo prevenciją reglamentuojančių Lietuvos Respublikos įstatymų, kitų teisės aktų arba Lietuvos banko teisės aktų pažeidimą.

Tačiau anksčiau minėti teisės aktai reglamentuoja tik vieną identifikavimo aspektą. Tuo tarpu teisės šaltinių, reglamentuojančių kliento tapatybės nustatymo klausimus analizė leidžia išskirti du kliento identifikavimo aspektus (pakopas):

¹⁶ Lietuvos banko valdybos 2004 m. lapkričio 25 d. nutarimas Nr. 183 “Dėl kredito įstaigoms skirtų nurodymų, kuriais siekiama užkirsti kelią pinigų plovimui“

¹⁷ 1991 m. birželio 10 d. Tarybos direktyva 91/308/EEB dėl finansų sistemos apsaugos nuo jos panaudojimo pinigų plovimui.

- pradinis kliento identifikavimas (atidarant sąskaitą, sudarant sutartį su klientu. (pvz. sutartis dėl elektroninių paslaugų teikimo))

- Kliento identifikavimas kaip kompiuterinės sistemos procesas.

Pirmajame etape kliento pareikalaujama pateikti tradicinius kliento tapatybę patvirtinančius dokumentus, kuriais remiantis asmeniniai duomenys suvedami į banko informacinę sistemą. Šis identifikavimo etapas būtinas maksimaliam pateikiamų asmeninių duomenų tikrumo užtikrinimui. Šiuo metu Lietuvos komerciniai bankai, teikiantys elektroninės bankininkystės paslaugas nesuteikia galimybės pradėti naudotis elektroninėmis paslaugomis neatvykus į klientų aptarnavimo padalinį. Norint prisijungti prie sistemos klientui reikia nuvykti į banką ir pateikti asmeninę informaciją ir ją patvirtinančius dokumentus.

Literatūroje išskiriami trys būdai patikrinti asmeninę informaciją:

- *pozityvusis tikrinimas*. Šiuo būdu siekiama užsitikrinti, kad besikreipiančio į banką potencialaus kliento pateikta informacija atitinka trečiųjų šalių šaltiniuose esančią informaciją.

- *loginiu tikrinimu* siekiama įsitikinti, kad pateikiama informacija yra nuosekli, vieni duomenys neprieštarauja kitiems.

- *negatyvusis tikrinimas* – būdas išsiaiškinti ar pateikiama informacija nėra susijusi su praeities neteisėtais veiksmais. Šiuo atveju, žinoma, susiduriama su asmens duomenų teisinės apsaugos klausimais, todėl dažniau naudojamos dvi pirmosios identifikavimo formos (įterpiant elektroninių identifikavimo priemonių galimybes).

Tačiau rinkai vis labiau vystantis, poreikis greitai ir paprastai atlikti identifikavimo procedūras auga. Vienas potencialių būdų pakeisti įprastą ir tradicinį tapatybės nustatymo procesą – pasitikėti trečiosios šalies jau atliktu identifikavimo procesu. Lietuvoje jau sukurti teisiniai pagrindai elektroninio parašo naudojimui. Plečiantis sertifikuoto elektroninio parašo naudojimui bankas turėtų galimybę pasinaudoti sertifikavimo paslaugų teikėjo jau atliktu identifikavimo procesu. Pagal Lietuvos Respublikos elektroninio parašo įstatymą asmuo, nutaręs savo veikloje naudoti elektroninį parašą ir prašantis sertifikavimo paslaugų teikėjo sudaryti jo sertifikatą, privalo pateikti tapatybę patvirtinančius dokumentus. Sertifikatas yra elektroninis liudijimas, kuris patvirtina arba leidžia nustatyti elektroniniu parašu pasirašančio asmens tapatybę. Sertifikatas yra vienas iš pagrindinių PKI (*Public Key Infrastructure*) elementų. Tai mechanizmas susiejantis viešą raktą (*public key*) su komponentų rinkiniu (unikalus serijinis numeris, identifikavimo informacija,

naudojamų algoritmų informacija, išdavimo ir galiojimo laiką, išdavusio sertifikavimo paslaugų teikėjo (angl. *certification authority*) parašas ir t.t.), užtikrinančiu savininko autentiškumą.¹⁸ Pripažintina, kad elektroninis parašas (ypač paremtas kvalifikuotu sertifikatu) yra pakankamai saugus bei užtektinai aiškiai patvirtina pasirašančiojo tapatybę, kadangi sertifikavimo paslaugų teikėjas patikrina dokumentus ir atsako už duomenų, nurodytų sertifikate teisingumą. Taigi, naudojant viešojo rakto infrastruktūrą būtų užtikrintas didžiausias šiuo metu galimas pasiekti saugumo lygis.

Taigi, asmuo, siekiantis savo veikloje naudoti elektroninį parašą, turi kreiptis į sertifikavimo paslaugų teikėją, kuris savo ruožtu prieš sudarydamas sertifikatą atlieka asmens identifikavimo procedūrą. Už pateiktų dokumentų tikrumą atsako asmuo, kurio prašymu buvo sudarytas sertifikatas.

Taipogi, bankas, pasitikėdamas trečiųjų asmenų atlikta identifikavimo procedūra, turėtų užtikrinti, kad trečioji šalis klientą identifikuoja tokiu lygmeniu, kokiu šią procedūrą atliktų pats bankas.

Tačiau šios galimybės įgyvendinimas gali užtrukti. Nors ir yra sukurti įstatyminiai elektroninio parašo funkcionavimo pagrindai, labai svarbi ir tolesnė teisės aktų leidyba šioje srityje. Priimtus įstatymus įgyvendinančiuose poįstatyminiuose teisės aktuose reikėtų nustatyti aiškius ir konkrečius, detalius reikalavimus elektroniniam parašui.¹⁹ Be to, tokios sistemos įgyvendinimas gana brangus. Šiuo metu Lietuvoje įregistruotas tik vienas kvalifikuotus sertifikatus sudarantis sertifikavimo paslaugų teikėjas ir pastebima atvirkštinė tendencija – kitos institucijos naudojami banko atliktomis autentifikavimo procedūromis (pvz. Valstybinės Mokesčių Inspekcijos elektroninė gyventojų pajamų deklaravimo paslauga teikiama naudojantis bankų registracijos duomenimis). Informacinės visuomenės plėtros komiteto interneto svetainėje pateikiamame elektroninių viešųjų paslaugų siekiamo modelio aprašyme toks veiklos organizavimo būdas, kai viešosios paslaugos teikiamos pasinaudojant trečiųjų asmenų (bankų) atliktomis autentifikavimo procedūromis, vertinamas kaip veiksmingas ir ateityje turėtų būti plečiamas.²⁰ Kita galimybė – įkurti vieningus autentifikavimo centrus, kurie specifikuotųsi šioje srityje.

Banko atliktomis autentifikavimo procedūromis naudojamosi ir verslo subjektų interneto erdvėje teikiamų paslaugų apmokėjimui. Klientas turi būti banko su kuriuo verslo subjektas

¹⁸ Informacinės visuomenės plėtros komitetas . http://epp.ivpk.lt/epp/Dokumentai/IVPK_elmodelis_siekiamasV1.pdf
Prisijungimo laikas: 2006-09-15.

¹⁹ Ten pat.

²⁰ Ten pat.

bendradarbiauja, registruotu klientu. Prireikus apmokėti už paslaugas klientas yra nukreipiamas į banko internetinę aplinką, kur įvedęs savo prisijungimo duomenis yra atpažįstamas ir aptarnaujamas. Kadangi dėl bankų ir verslo subjektų bendradarbiavimo formuojasi nauji bankinių ir nebankinių subjektų dariniai, itin svarbu, kad bankai savo verslo partnerius rinktųsi kuo atidžiau, atliktų jų veiklos stebėseną ir prisiimtų atsakomybę už specifines bankines rizikas.

Antrasis identifikavimo aspektas - tai labiau techninis elektroninio komunikavimo su banku iniciatoriaus identifikavimo klausimas ir procesas.

Literatūroje yra išskiriamos *identifikavimo* ir *autentifikavimo* sąvokos. Identifikavimu vadinamas procesas, kurio metu konkretus elektroninės bankininkystės paslaugų naudotojas yra išskiriamas iš kitų. Autentifikavimas (autentifikacija) - procedūra, kurios rezultatas yra jau identifikuoto naudotojo tapatybės nustatymas. Asmeniui pasirašius sutartį su banku dėl elektroninių paslaugų teikimo, bankas jį registruoja savo sistemoje, suteikdamas jam vidinį sisteminių identifikacijos numerį (*ID*). Vėliau naudotojui prisijungus elektroninės sistemos, jis visų pirma yra identifikuojamas kaip sistemos naudotojas, o po to autentifikuojamas. Siejant šias sąvokas su dviem anksčiau minėtais identifikavimo aspektais laikytina, kad pirmasis aspektas (pirminis identifikavimas) atitinką identifikavimo sąvoką, o antrasis - autentifikavimo sąvoką. Ši sąvoka naudojama ir Lietuvos Respublikos mokėjimų įstatyme. Toliau darbe sudėtinė identifikavimo ir autentifikavimo procedūra bus vadinama labiau paplitusia kliento identifikavimo sąvoka.

Yra nemažai būdų ir priemonių, kurias bankai gali naudoti identifikuodami (antrojo aspekto prasme) klientą. Jos apima slaptažodžių ir PIN kodų (*Personal Identification Number*) naudojimą, skaitmeninius sertifikatus (kaip PKI (*viešojo rakto*) elementus), magnetines korteles, biometrinius duomenis (tokius kaip balsas, pirštų antspaudai, akies tinklainė) ir pan. Kiekvienos iš šių priemonių sukuriama apsaugos lygis skiriasi ir vystantis technologijoms kinta. Tačiau paanalizavus egzistuojančias autentifikavimo technologijas akivaizdu, kad visos jos remiasi trimis faktoriais:

- tuo, ką besinaudojantis elektroninės bankininkystės paslaugomis asmuo **žino**;
- tuo, ką naudotojas **valdo** (turi) ;
- tuo, kuo naudotojas **yra** ;

Žinoma, tie identifikavimo metodai, kurie priklauso nuo daugiau nei vieno iš minėtų faktorių, yra daug sunkiau įveikiami, nei vienu faktoriumi besiremiančios sistemos. Autentifikavimo lygis turėtų būti pasirenkamas atsižvelgiant į kiekvienos atliekamos operacijos

galimos rizikos lygį, pateikiamų sistemai duomenų svarbą, taip pat įvertinant vis atsirandančias naujas rizikas. Būtent bankui, teikiančiam elektroninės bankininkystės paslaugas tenka pareiga pasirūpinti saugiu ir patikimu sistemos funkcionavimu. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra konstatavęs, kad „diegdamas nepakankamai saugias sistemas [...] ir tokias sistemas administruodamas, bankas prisiima su tuo susijusią riziką.“ Banko, kaip specializuotos finansinės institucijos, pareiga profesinėje veikloje elgtis apdairiai ir rūpestingai apima bendrąją banko pareigą garantuoti šios veiklos patikimumą, efektyvumą ir saugumą.²¹ Šioje Aukščiausiojo Teismo byloje buvo sprendžiami klausimai, susiję su elektroninėmis mokėjimo kortelėmis atliekamomis operacijomis ir Teismas nurodė, kad „banko mokėjimo kortelių, kaip elektroninio mokėjimo negrynaisiais pinigais priemonių, išleidimas į apyvartą ir operacijų jomis atlikimas patenka į banko vykdomos profesinės veiklos apibrėžimą“. Tačiau manytina, kad tokia pat teismų praktika susiklostys ir kitų elektroninių banko paslaugų (ne tik mokėjimo kortelių) atžvilgiu. Pagrindinės Lietuvos bankų, teikiančių elektroninės bankininkystės paslaugas naudotojo identifikavimo priemonės būtų galima suskirstyti į apsaugos priemones – klientui ar naudotojui banko suteiktas atpažinimo (identifikavimo) kodas, atpažinimo (pirminis) slaptažodis ir/ar ryšio seanso slaptažodis, ir atpažinimo priemonės – naudotojui banko suteikta slaptažodžių kortelė ar slaptažodžių generatorius.

Taigi, bankui renkantis identifikavimo metodą, kuris bus naudojamas teikiant paslaugas elektroniniu būdu, siūlytina atsižvelgti tiek į teisinius, tiek ir į komercinius bei techninius kriterijus. Reikia atsižvelgti į siūlomų sudaryti elektroniniais kanalais sandorių rūšis, sandorių dydį, operacijų atlikimo dažnumą, alternatyvių identifikavimo metodų prieinamumas bei taikymo kaštai ir pan.

Darytina išvada, kad abi kliento identifikavimo pakopos vienodai svarbios, o identifikavimo sistemos pasirinkimas, jos saugumo ir efektyvumo užtikrinimas, atsižvelgiant į teikiamas paslaugas yra banko pareiga ir paliekamas jo rizikai. Bankams diegiant pakankamai daug techninių saugumą užtikrinančių priemonių, siekiant dar aukštesnio saugumo lygio daugiau dėmesio reikėtų teikti klientų švietimui, jų informavimui apie saugumą užtikrinančias priemones. Tačiau nenuneigiamas išlieka ir tas faktas, kad techninis rizikos valdymo aspektas yra ne mažiau svarbus, nei teisinis.

Kitas glaudžiai su kliento identifikavimo problematika susijęs klausimas – asmens duomenų saugumas elektroninės bankininkystės terpėje – aptariamas toliau.

²¹ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Ž. Šapalas v. Lietuvos taupomasis bankas. Nr. 3K-3-390/2002 m.

5. Asmens duomenų teisinė apsauga ir privatumas elektroninėje bankininkystėje

Bankininkystės sektorius yra itin intensyvus duomenų srautų požiūriu sektorius. Duomenimis operuojama sudarant sutartis su klientais, klientams teikiant nurodymus bankams ir kitais atvejais komunikuojant bankui ir klientui; duomenys juda banko vidinėje aplinkoje, bankų grupėse ir tarp skirtingų bankų, taip pat pasiekia įvairius tarpinius subjektus, pvz. tinklo paslaugas teikiančius operatorius. Dėl šių priežasčių galima teigti, kad bankų veikloje turėtų būti itin apdairiai vadovaujamosi teisės aktais, reglamentuojančiais privatumą ir asmens duomenų apsaugą.

Kalbant apie asmens duomenų apsaugą elektroninės bankininkystės kontekste, reikia atriboti dvi skirtingas, bet neretai sutapatinamas sąvokas: duomenų apsaugą (angl. *data protection*) ir duomenų saugumą (angl. *data security*).²² Duomenų apsauga yra susijusi su asmens duomenimis, t.y. draudimu viešai skelbti, platinti ir kitaip disponuoti fizinio asmens duomenimis be jo sutikimo, o duomenų saugumas yra užtikrinamas koduojant, šifruojant ar kitokiais būdais apsaugant skaitmeninius duomenis.

5.1 Asmens duomenų teisinę apsaugą elektroninės bankininkystės kontekste reglamentuojančių teisės aktų apžvalga

Pagrindinis įstatymas Lietuvoje, reglamentuojantis asmens duomenų apsaugą yra Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas, pateikiantis asmens duomenų sąvoką, nustatantis jų teisėto tvarkymo kriterijus, duomenų saugumo užtikrinimo būdus bei priemones ir kt.

Administracinių teisės pažeidimų kodeksas numato atsakomybę už asmens duomenų tvarkymą pažeidžiant Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymą ir duomenų subjekto teisių, nustatytų šiame įstatyme, pažeidimą.

Pagrindines asmens duomenų apsaugos gaires atsižvelgdama į spartėjantį pasaulio ekonominių vystymąsi 1980 m. apibrėžė Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija (EBPO). Jose siekiama apsaugoti asmens privatumą nesudarant kliūčių laisvam informacijos judėjimui. Jame pirmą kartą susisteminti pagrindiniai asmens duomenų tvarkymo principai. EBPO Tarybos

²² Keras A., Kurapka E., Petrauskas R. Informacinės visuomenės kūrimo, informacinių technologijų taikymo ir informacinių technologijų teisės plėtros tendencijos Europos Sąjungoje. Vilnius 2001, P. 42.

rekomendacijos nėra teisiškai privalomos valstybėms narėms, tačiau padarė nemažą įtaką viso pasaulio valstybių įstatymų leidybai šioje srityje.²³

1981 metais Europos Taryba priėmė Konvenciją dėl duomenų apsaugos ryšium su asmens duomenų automatizuotu tvarkymu (*Convention of 28 January 1981 for the Protection of Individuals with Regard to Automatic Processing of Personal Data*) (toliau - konvencija). Konvencijoje akcentuojamas, vienodos įstatyminės bazės, užtikrinančios asmens duomenų apsaugą elektroninėje erdvėje Europos Sąjungos valstybėse nebuvimas. Kompiuteriniai tinklai leidžia vartotojams pasiekti kitų valstybių duomenų bazes ir jas susieti. Tokioje aplinkoje bendros fundamentalios taisyklės, užtikrinančios vienodas informacijos subjektų teises ir garantijas yra neišvengiamai būtinos. Konvencijoje apibrėžti pagrindiniai duomenų apsaugos principai, formalizuotas informacijos tarp valstybių perdavimas, numatyta teikti tarpusavio pagalbą vykdant Konvenciją.

1995 metų spalio 24 dieną Europos parlamentas ir Europos Sąjungos Taryba priėmė Direktyvą 95/46/EC dėl asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo (*Directive 95/46/EC of the European Parliament and of Council on the protection of individuals with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data*). Direktyvoje numatytos bendrosios įstatyminės asmens duomenų apdorojimo normos, skatinama rengti elgesio kodeksus, palengvinančius direktyvos taikymą. Kadangi direktyvoje laikomasi technologinio neutralumo principo²⁴ ir direktyvos straipsnis dėl jos taikymo srities suformuluotas taip, kad autoriaus nuomone, apima ne tik esančias bet ir galimas ateities technologijas, suteikiančias galimybes automatiniam duomenų tvarkymui, galima teigti, kad jos normos apima ir banko elektroniniais kanalais teikiamas paslaugas. Taip teigti galima ir dėl to, kad kaip jau minėta, internetas – tai tik aplinka banko paslaugoms teikti. Rengiant direktyvą buvo nemažai atsižvelgta į Konvencijoje išdėstytą modelį. Šios srities reguliavimo procesas pratęstas priėmus Direktyvą 97/66/EB dėl asmenų privatumo apsaugos telekomunikacijų sektoriuje ir 2002 m. liepos 12 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2002/58/EB dėl asmens duomenų tvarkymo ir privatumo apsaugos elektroninių ryšių sektoriuje (Direktyva dėl privatumo ir elektroninių ryšių).

Akivaizdu, kad elektroninės bankininkystės srityje kylančios duomenų saugumo problemos nėra sureguliuotos specifiniais teisės aktais, skirtais išskirtinai tik elektroninės bankininkystės sferai, o taikomos bendrosios duomenų apsaugos nuostatos.

²³ Spalveters K. Asmens duomenų teisinė apsauga interneto kontekste pagal Europos Sąjungos ir tarptautinę teisę. Vilnius, 2003.

²⁴ *Frayssinet J.* Is protection of personal data guaranteed on the internet. <http://droit-internet-2001.univ-paris1.fr/pdf/ve/Frayssinet_EN.pdf> Prisijungimo laikas: 2006-06-27.

5.1.1 Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas

Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymo 2 straipsnio 1 dalis pateikia gana plačią asmens duomenų sąvoką. Tai bet kuri informacija, susijusi su fiziniu asmeniu – duomenų subjektu, kurio tapatybė yra žinoma arba gali būti tiesiogiai ar netiesiogiai nustatyta pasinaudojant tokiais duomenimis kaip asmens kodas, vienas arba keli asmeniui būdingi fizinio, fiziologinio, psichologinio, ekonominio, kultūrinio ar socialinio pobūdžio požymiai. Sąvoka beveik identiška Direktyvoje 95/46/EC pateikiamai sąvokai. Žvelgiant pro banko kliento elektroniniu būdu teikiamo mokėjimo nurodymo prizmę, toks asmens duomenų sąvokos traktavimas reikštų, kad asmens duomenimis laikomi tiek nurodyme pateikiami operacijos iniciatoriaus, tiek gavėjo, tiek ir su paminėtais trečiaisiais asmenimis susiję duomenys. Šitoks platus sąvokos traktavimas sukelia problemų tuo atveju, kai įstatymas reikalauja duomenų subjekto sutikimo ar jo ir banko sutartinių santykių.²⁵ Šis reikalavimas atitinka Direktyvos 95/46/EC 7 straipsnio (a) ir (b) dalių reikalavimus. Diskusijose tarp bankų ir Europos Komisijos atstovų, Komisijos siūlymas šiuo klausimu buvo toks, kad tokiu atveju, kai nepatenkinami 7 straipsnio (a) ir (b) dalių reikalavimai, duomenys gali būti tvarkomi direktyvos 7 straipsnio (f) dalies pagrindu²⁶ - „tvarkyti reikia dėl teisėtų interesų, kurių siekia duomenų valdytojas arba trečioji šalis (šalys), kurioms atskleidžiami duomenys, išskyrus atvejus, kai duomenų subjekto, kuriam [. . .] reikalinga apsauga, teisės ir laisvės yra viršesnės nei šie interesai.“²⁷ Autoriaus manymu, Komisijos pozicija pagrįsta - jokių individualių duomenų subjektų prieštaravimų neturėtų kilti, jei pati atitinkama duomenų tvarkymo operacija yra teisėta. Tačiau manytina, kad tuo atveju, kai reikalingas sutikimas jis turėtų būti atnaujinamas kiekvieną kartą, kai tikslas, kuriam renkami, saugomi ir apdorojami asmens duomenys, yra keičiamas ir ženkliai skiriasi nuo pirminio tikslo, kuriam buvo duotas sutikimas. Taip pat sutikimas turi būti nedviprasmiškas, konkretus (duotas apibrėžtiems tikslams), klientas prieš duodamas

²⁵ Įstatymas numato, kad asmens duomenys gali būti tvarkomi, jeigu:

- 1) duomenų subjektas duoda sutikimą;
- 2) sudaroma arba vykdoma sutartis, kai viena iš šalių yra duomenų subjektas;
- 3) pagal įstatymus duomenų valdytojas yra įpareigotas tvarkyti asmens duomenis;
- 4) siekiama apsaugoti duomenų subjekto esminius interesus;
- 5) įgyvendinami oficialūs įgaliojimai, suteikti valstybės bei savivaldybių institucijoms arba trečiajam asmeniui, kuriam teikiami asmens duomenys;
- 6) reikia tvarkyti dėl teisėto intereso, kurio siekia duomenų valdytojas arba trečiasis asmuo, kuriam teikiami asmens duomenys, ir jei duomenų subjekto interesai nėra svarbesni.

²⁶ Reed Ch., Walden I., Edgar L. Cross-border electronic banking: challenges and opportunities. Second edition. London Hongkong, 2000.

²⁷ Direktyvos 95/46/EC 7 straipsnio (f) dalis.

sutikimą turi būti informuotas apie galimus pavojus ir rizikas, nors ir nėra reikalaujama aiškiai išreikšto sutikimo.

Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymo 28 straipsnis nustato draudimą perduoti asmens duomenis į užsienio valstybes (Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare - į valstybes, nesančias Europos Sąjungos narėmis), jei šiose valstybėse nėra tinkamo asmens duomenų teisinės apsaugos lygio. Nors įstatyme ir pateikti tam tikri vertinimo kriterijai²⁸, vis dėlto lieka neaišku, koks asmens duomenų teisinės apsaugos lygis laikytinas tinkamu. Nepaisant to, perdavimas leistinas, jei duomenų subjektas davė sutikimą teikti asmens duomenis. Aišku tik viena – adekvatumo principas reikalauja funkcinio pobūdžio²⁹ ir apsaugos lygis turi būti įvertinamas prieš sankcionuojant duomenų judėjimą.

Kitas išskylantis klausimas - ar duomenų valdytojas turi informuoti duomenų subjektą jei ketina teikti asmens duomenis į užsienio valstybę, kuri neužtikrina tinkamo asmens duomenų teisinės apsaugos lygio. Atsižvelgiant į įstatymo duomenų subjektui įtvirtinamą teisę žinoti (būti informuotam) apie savo asmens duomenų tvarkymą, galima teigti, kad bankas turi pareigą informuoti klientą, kad ketina teikti jo asmens duomenis į trečiąją valstybę, kuri neužtikrina tinkamo asmens duomenų teisinės apsaugos lygio. Tačiau čia atsiranda dvi problemos. Pirma, nė vienas bankas neturi sąrašo šalių, kuriose asmens duomenų apsaugos lygis tinkamas. Antra, kalbant apie mokėjimus, galimas atvejis, kai mokėjimo nurodymas įvykdomas į procesą įtraukiant kelis bankus. Tokiu atveju bankas-gavėjas bankui-siuntėjui gali likti nežinomas. Taigi, praktikoje ne visada įmanoma įgyvendinti informavimo reikalavimą.

Kalbant apie Direktyvą 95/46/EC, kurios nuostatos įgyvendintos Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymu, pažymėtina viena specifinė problema. Direktyvoje reglamentuojant aukščiau aptartą klausimą, naudojamas terminas „*transfer*“ (lietuviškajame vertimo variante - perdavimas), kuris pačioje direktyvoje nėra apibrėžtas. Taigi, lieka neaišku, kokius veiksmus su asmens duomenimis šis terminas apima. Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas naudoja terminą „duomenų teikimas“, kurį apibrėžia kaip asmens duomenų atskleidimą perduodant ar kitu būdu padarant juos prieinamus (išskyrus paskelbimą visuomenės informavimo priemonėse).

²⁸ Įstatymas numato, kad asmens duomenų teisinės apsaugos lygis vertinamas atsižvelgiant į visas aplinkybes, susijusias su duomenų teikimu, ypač į užsienio šalyje, į kurią teikiami asmens duomenys, galiojančius įstatymus bei kitus teisės aktus, užtikrinančius asmens duomenų teisinę apsaugą, į teikiamų duomenų pobūdį, duomenų tvarkymo būdus, tikslus, trukmę, saugumo priemones, kurių bus laikomasi toje valstybėje.

²⁹ Autorių kolektyvas. Informacinių technologijų teisė. NVO Teisės institutas. Vilnius:2004. Psl. 131

5.2 Kliento teisė į privatumą elektroninėje bankininkystėje

Kliento privatumo apsaugos užtikrinimo elektroninėje komercijoje klausimas yra jautrus dėl interneto teisinio reguliavimo ypatumų: privalomojo pobūdžio valstybinio reguliavimo negalimumo. Pažeidimai yra dažniausiai susiję su galimybėmis per labai trumpą laiko tarpą perduoti tretiesiems asmenims su klientu susijusią informaciją, piktnaudžiavimu tiesiogine rinkodara (*spamming*), taip pat su plačiomis informacijos apie klientą rinkimo galimybėmis (*cookies*). Nesant aiškaus šių aspektų teisinio reglamentavimo, reguliuojant kliento teisę į privatumą kaip ir vartotojo teisių apsaugos elektroninėje bankininkystėje atveju vis populiarnesni tampa elgesio kodeksai arba taip vadinama savireguliacija bei jos pagrindu įgyvendinamas banko interneto svetainių sertifikavimas bei patikimumo ženklai (interneto svetainių sertifikavimas). Patikimumo ženklai kelia kliento pasitikėjimą paslaugų teikėju (šiuo atveju banku), kadangi juos suteikiančios sertifikavimo įmonės, suteikia interneto puslapiui patikimumo žymą, įvertinus jo atitikimą savo nustatytiems principams, elgesio kodeksams ar kitoms savireguliacijos normoms. Prie žymos yra pridedama audito ataskaita, kuri privalo būti patalpinta svetainėje kartu su žyma. Svarbu paminėti, kad sertifikuotojas neprisiima atsakomybės už pardavėjo ar paslaugų teikėjo prekių ar paslaugų kokybę, neatlygina vartotojams žalos, jis tik suteikia garantiją dėl svetainės informacijos atitikimo tam tikroms elgesio taisyklėms.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas jau yra gana išsamiai išanalizavęs elektroninės bankininkystės srityje atsirandančius kliento privatumo pažeidimus, susijusius su piktnaudžiavimu tiesiogine rinkodara - neprašytais ir nepageidaujama elektroniniais pranešimais. Tai išanalizuota dviejose Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartyse³⁰. Teismas nustatė, kad nepageidaujamomis žinutėmis yra nepagrįstai trikdoma informacijos gavėjų veikla, nepageidaujamų žinučių skaitymui gaištamas jas gaunančiųjų laikas, už tokios informacijos priėmimą tenka mokėti patiems gavėjams, nors šie tos informacijos neprašė ir nesiekė gauti, dėl didelio tinklų apkrovimo gali sutrikti kokybiškas informacijos perdavimas. Teismas taip pat pasiūlė asmenims, nepageidaujantiems gauti tokios informacijos, naudoti įvairius savigynos būdus (įdiegti žinučių automatinio ištrynimo sistemas, nenurodyti savo adresu, naudoti filtrus, tiesiogiai atsakyti siuntėjui, jog daugiau tokių žinučių nepageidaujama gauti ir pan.)

³⁰ Lietuvos Aukščiausiasis teismas, Ž.Budros individuali įmonė "Sėkmės sistemos" v. UAB "Lietuvos telekomo verslo sprendimai" ir kt. Nr. 3K-3-027/2001

Lietuvos Aukščiausiasis teismas. Individuali įmonė "Sėkmės sistemos" v. UAB "D.B.S.Ltd., Pte." Nr. 3K-3-1326/2001

Taigi, banko paslaugų teikimas interneto erdvėje suteikia duomenų valdytojui galimybių surinkti nemažai duomenų apie klientą. Žinoma, tai suteikti galimybę bankui klientui siūlyti specialiai jam pritaikytas paslaugas, tačiau tuo pačiu padidėja rizika, kad kliento duomenys bus žinomi platesniam subjektų ratui.

Apibendrinant galima teigti, kad elektroninės bankininkystės srityje kylančios asmens duomenų saugumo ir kliento privatumo problemos nėra sureguliuotos specifiniais teisės aktais, skirtais išskirtinai tik elektroninės bankininkystės sferai, o taikomos bendrosios duomenų apsaugos nuostatos. Svarbu ir tai, kad jau pats asmens duomenų tvarkymo kriterijų nesilaikymas yra pažeidimas (nebūtinai siejant su apčiuopiamos žalos atsiradimu).

6. Rizikos paskirstymas

Šioje darbo dalyje nagrinėjama civilinės atsakomybės sąlygų pritaikymas ir elektroninės bankininkystės kontekste kylančių rizikų paskirstymas tarp banko ir jo kliento.

Būtinoms sąlygoms civilinei atsakomybei kilti yra neteisėti veiksmai, žala (nuostoliai), priežastinis ryšys (tarp neteisėtų veiksmų ir atsiradusios žalos) ir subjekto kaltė.

Civilinė atsakomybė gali kilti tiek neįvykdžius įstatymuose ar sutartyje nustatytos pareigos (neteisėtas neveikimas), tiek atlikus veiksmus, kuriuos įstatymai ar sutartis draudžia atlikti (neteisėtas veikimas). Taip pat ir tuo atveju, kai pažeidžiama visiems civilinių teisinių santykių dalyviams tenkanti bendro pobūdžio pareiga elgtis atidžiai ir rūpestingai. Tai reglamentuoja Civilinio kodekso 6.246 straipsnio 1 dalis.

Kaltė, kaip viena iš civilinės atsakomybės sąlygų vertinama pagal atitinkamo asmens elgesio tam tikroje situacijoje standartus. Su kokio atidaus ir rūpestingo asmens elgesiu lygintinas subjekto elgesys nustatoma, atsižvelgiant, ar šis elgesys pasireiškė profesinėje veikloje. Profesinei veiklai paprastai keliami griežtesni reikalavimai. Asmens atidumo bei rūpestingumo lygis tokioje veikloje laikytinas aukštesniu nei bet kurioje kitoje veikloje. Todėl ar subjektas elgėsi neteisėtai ir ar jis kaltas dėl žalos atsiradimo tuo atveju, kai žala atsirado iš profesinės skolininko veiklos, turi būti nustatoma įvertinus ne tik skolininko elgesio atitikimą konkrečioms įstatymo ar sutarties nuostatoms, bet ir tikėtiną rūpestingo ir atidaus konkrečios rūšies profesionalo elgesį atitinkamoje situacijoje.

Būtent banko veiklai, kaip atskiros profesinės veiklos rūšiai, keliami itin aukšti apdairumo ir rūpestingumo standartai. Banko, kaip specializuotos finansinės institucijos, pareiga profesinėje veikloje elgtis apdairiai ir rūpestingai apima bendrąją banko pareigą garantuoti šios veiklos patikimumą, efektyvumą ir saugumą.³¹ Tačiau ir taikant griežtesnius veiklos vertinimo kriterijus, profesinė pozicija yra tik pareigas diferencijuojantis specifinis atsakomybės elementas ir pati savaime nepagrindžia atsakomybės, nesant sutarties, kvazisutarties ar delikto.³² Kai subjektui taikomi profesinės veiklos principai ir standartai, bet kuri, net ir pati lengviausia kaltės forma lemia šio subjekto civilinę atsakomybę

Taigi, pagal Lietuvoje suformuotą teismų praktiką³³ teikdamas elektroninės bankininkystės paslaugas bankas vykdo profesinę veiklą (kaip ir teikdamas paslaugas ne elektroninėje erdvėje).

³¹ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Ž. Šapalas v. Lietuvos taupomasis bankas. Nr. 3K-3-390/2002 m

³² S. Kairytė „Elektroninės bankininkystės teisinio reglamentavimo modelis Vokietijoje“. Vilnius, 2003.

³³ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. UAB „Vileka“ v. AB bankas „Snoras“, Nr. 3K-3-1345/2000 m. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Ž. Šapalas v. Lietuvos taupomasis bankas. Nr. 3K-3-390/2002 m.

Todėl bankui tenka pareiga pasirūpinti patikimu, efektyviu ir saugiu elektroninės bankininkystės sistemos funkcionavimu. Įdiegdamas nepakankamai saugias sistemas, bankas prisiima su tuo susijusią riziką.

Taip turėtų būti paskirstyta atsakomybė, jei šalys nesusitaria kitaip. Tačiau kadangi elektroninės bankininkystės teisiniai aspektai didele dalimi grindžiami sutartiniais santykiais, įstatymo normose apibrėžtos atsakomybės, bankai bando išvengti pateikdami klientui standartines sąlygas, kuriose sutarties šalių atsakomybės paskirstymą, teises bei pareigas formuoja savo naudai. Kliento poreikių diskriminuoti neleidžia tik konkurencinė bankų veiklos aplinka.³⁴

6.1 Kliento nurodymo gavimo ir įvykdymo laikas

Banko sąskaitos sutartimi bankas įsipareigoja vykdyti kliento nurodymus dėl sąskaitoje esančių lėšų.³⁵ Tačiau neaiškus banko atsakomybės mastas tuo atveju, kai kliento nurodymas nepasiekia banko ar pasiekia jį netinkamos formos (pakitęs). Elektroninės komunikacijos tarp banko ir kliento nesukuria tokio momentinio ryšio tarp šalių, kurio metu šalys galėtų nedelsiant išsiaiškinti netikslumus, ištaisyti klaidas, atsiradusias nurodymų perdavimo momentu.

Bankai, siūlydami elektroninės bankininkystės paslaugas kaip vieną iš elektroninės bankininkystės privalumų deklaruoja operacijų su sąskaita atlikimą realiu laiku. Teikiant nurodymus internetu, komunikavimo signalas banką gali pasiekti tik po tam tikro laiko ar visai jo nepasiekti. Manytina, jog eilinis klientas gali tikėtis, kad bankas gavo jo instrukcijas ir jas įvykdė, tada, kai naudojamos elektroninės priemonės jį informuoja, kad operacija atlikta. Visų Lietuvos bankų internetinės bankininkystės svetainės atlikus tam tikrą operaciją atsiunčia pranešimą „atlikta“. Manytina, kad būtent nuo šio momento klientas gali būti tikras, kad jo operacija atlikta – nuo tada, kai elektroniniu būdu gavo banko patvirtinimą apie operacijos atlikimą.

Žinoma, bankas gali numatyti nurodymo „pasiklydimo“ galimybę ir elektroninių paslaugų teikimo sutartyje įtraukti sąlygą, kad bankas prisiima pareigą įvykdyti mokėjimus ir kitas operacijas tik nuo tada, kai jie realiai gauna nurodymą, taip išvengdami atsakomybės dėl komunikavimo signalų užlaikymo, sukulto trečiųjų šalių. Mokėjimų įstatymo 8 (5) straipsnis, įtvirtina dispozityvią nuostatą numatančią, kad „mokėtojo kredito įstaiga gali įsipareigoti pranešti mokėtojui apie mokėjimo nurodymo priėmimą“. Tačiau mokėjimo nurodymo gavimas ir priėmimas dar nereiškia, jo įvykdymo (pvz.: bankas priėmė nurodymą, kadangi mokėjimo nurodymas yra tvarkingas (jame

³⁴ A. Juonys. Sandorio šalių identifikavimas elektroninėje komercijoje. Vilnius, 2003.

³⁵ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (6.913 str. 1 d.) // Žin., 2000, Nr. 74-2262.

yra visi reikalingi rekvizitai), tačiau mokėtojas neteisingai nurodė gavėjo sąskaitos numerį – tokiu atveju mokėjimo nurodymas negalės būti įvykdytas).

Techninis sprendimas, siekiant sumažinti galimą teisinę atsakomybę – sukurti kliento nurodymų įvykdymo patvirtinimo techninę sistemą, taip pat elektroninių paslaugų teikimo sutartyje numatant, kad kliento mokėjimo nurodymas nebus įvykdytas tol, kol negaus klientas negaus patvirtinimo apie tai.

Mokėjimų įstatymas numato pareigą kredito įstaigoms informuoti klientus apie mokėjimų nurodymų vykdymą. Privalu sudaryti sąlygas klientui susipažinti su mokėjimo nurodymų vykdymo sąlygomis. Elektroninėmis ryšio priemonėmis skelbti šią informaciją įstatymas įpareigoja tik esant galimybėms. Šis teisės aktas numato sąrašą sąlygų su kuriomis klientui turi būti suteikta galimybė susipažinti – tarp jų ir terminas, per kurį mokėtojo mokėjimo įrodymas turi būti įvykdytas ir konkreti termino pradžia.

Tame pačiame įstatyme užprogramuota galimybė kredito įstaigoms bendru susitarimu patvirtinti mokėjimo nurodymų vykdymo tarp kredito įstaigų tvarką, kuri numatyta ne mažesnius, nei numato įstatymas kredito įstaigų įsipareigojimus klientams.

Teiginys, kad elektroniniu būdu teikiami mokėjimo nurodymai atliekami realiu laiku yra nepagrįstas, kadangi iki 2004 m. sausio 19 d. veikusi Lietuvos banko tarpbankinė lėšų pervedimo sistema numatė, kad mokėjimo nurodymai priimami du kartus per dieną. Taip pat numatyta, kad sistema veikia darbo dienomis. Pagal dabar galiojančios mokėjimo sistemos LITAS veiklos taisyklės teiginys dėl mokėjimų vykdymo realiu laiku vis dar lieka nevysiškai teisingas, kadangi taisyklės nurodo, kad tik skubūs mokėjimai yra vykdomi realiu laiku. Neskubūs mokėjimo nurodymai vykdomi tris kartus per dieną. Teiginį paneigia ir tai, kad sistema veikia tik nustatytomis darbo dienomis. Taigi, galima teigti, kad mokėjimo sistema LITAS skirta mokėjimo nurodymams (kredito ir debeto pervedimams) atlikti realiu laiku ir nustatytu laiku.

Mokėjimo nurodymas laikomas įvykdytu nuo to momento, kai bankas įrašo lėšas į gavėjo sąskaitą (kai abiejų mokėjimo šalių bankas yra tas pats) arba nuo tada, kai gavėjo bankas gauna lėšas iš mokėtojo banko. Tačiau pagal mokėjimo sistemos LITAS taisyklės pradėjus vykdyti nurodymą, jis nebegali būti atšauktas nei sistemos dalyvio, nei sistemos operatoriaus (Lietuvos banko), nei trečiojo asmens. Autoriaus nuomone, mokėjimo nurodymo vykdymo pradžia turėtų būti laikomas mokėjimo įtraukimo į sistemą momentas, kadangi tai yra tas momentas, nuo kurio sistemoje nustatoma, kad mokėjimo nurodymui įvykdyti yra pakankamai naudotinų lėšų, ir mokėjimo nurodymas nedelsiant pradedamas vykdyti. Mokėjimų įstatymas atšaukimo klausimą

reglamentuoja dispozityviai, palikdamas galimybę mokėjimo sistemos kūrėjui nustatyti mokėjimo nurodymo atšaukimo klausimą mokėjimo sistemos taisyklėse.

Užsienio valstybėse šis klausimas reguliuojamas skirtingai, priklausomai nuo to, kokio požiūrio į mokėjimo nurodymo įvykdymą laikomasi: mokėjimas laikomas vienašališku pavieniu veiksmu ar veiksmų seka, kurioje atsakomybę turi prisiimti tiek siuntėjas, tiek ir gavėjas bankas.

Autoriaus nuomone, tuo atveju kai kliento nurodymas nepasiekia banko ar pasiekia jį netinkamos formos (ir kaip to pasekmė nėra įvykdomas), rizika turi būti paskirstoma, atsižvelgiant į šalių santykį. Elektroninės bankininkystės teikimo klientui (vartotojui) atveju, akivaizdu, kad šiame santykyje jis yra silpnesnioji šalis.

6.2 Rizikos neįgaliam asmeniui perėmus tapatybės patvirtinimo priemones paskirstymas

Lėšos iš sąskaitos nurašomos tik kliento nurodymu (be kliento nurodymo lėšos gali būti nurašomos teismo sprendimu, taip pat kitais įstatymo ar banko sąskaitos sutartyje numatytais atvejais).

Kyla klausimas, kam turi būti priskiriama rizika, kylanti neįgaliam asmeniui perėmus kliento tapatybės patvirtinimo priemones; tuo atveju, kai akivaizdžiai galiojantis nurodymas pasirodo yra pateiktas neturinčio tam teisės asmens. Bendroji pozicija yra tokia, kad žala, padaryta neįgaliam asmeniui pasinaudojus tapatybės patvirtinimo priemonėmis, negali būti priskiriama klientui, nes nurodymus bankui davė ne jis. Žalos priskyrimas klientui galimas tik tuo atveju, jei jis prie žalos padarymo yra prisidėjęs savo kaltais veiksmais. Priešingu atveju, jis pats turi padengti kilusius nuostolius (jei nėra galimybės išsiaiškinti tapatybės patvirtinimo priemonėmis pasinaudojusio neįgalio asmens). Jei klientas prisidėjo kaltais veiksmais prie neįgalio asmens pasinaudojimu padarytos žalos padarymo, tai jam pačiam ir tenka rizika. Tačiau, tai, kad mokėjimo nurodymas pateiktas turinčio teisę tokius įpareigojimus bankui duoti kliento tapatybės patvirtinimo priemonėmis, gali būti reikšmingas vertinant tai, ar yra aplinkybių šalinančių (iš dalies ar visiškai) banko atsakomybę.

Mokėjimų įstatymo 7 straipsnio 2 dalis numato, kad jeigu mokėjimo nurodymo (mokėjimo nurodymo pakeitimo, mokėjimo nurodymo atšaukimo) autentiškumas patikrintas remiantis autentiškumo patvirtinimo procedūra, laikoma, kad nurodymą pateikė klientas.³⁶ O būtent

³⁶ SEB Vilniaus banko elektroninių paslaugų teikimo sutarties 6.1 punktą nurodo, kad klientas/ naudotojas įsipareigoja laikyti, kad naudotojo autentiškumas patvirtintas, pripažinti ir laikyti pasirašytais ir patvirtintais elektroniniais kanalais Bankui atsiųstus pranešimus, jei ryšio seanso pradžioje buvo panaudotos tinkamos atpažinimo ir apsaugos priemonės.

autentiškumo patvirtinimo procedūra ir yra procedūra, kurios metu naudojant tapatybės patvirtinimo priemones nustatoma ar tikrai mokėjimo nurodymą pateikė įgaliotas asmuo. Tačiau vien tas faktas, kad mokėjimo nurodymas pateiktas pasinaudojant kliento tapatybės patvirtinimo priemonėmis, negali visiškai pašalinti banko atsakomybės. Remiantis bankui priskiriama pareiga pasirūpinti patikimu, efektyviu ir saugiu elektroninės bankininkystės sistemos funkcionavimu, tokios standartinės sutarčių sąlygos, kurios visą riziką neįgaliotam asmeniui pasinaudojus kliento tapatybės patvirtinimo priemonėmis priskiria tik klientui ir įtvirtina visišką kliento atsakomybę, turi būti pripažįstamos negaliojančiomis. Būtent bankas turi prisiimti riziką, susijusią su jo teikiamomis elektroninės bankininkystės paslaugomis. Tai, kad neįgaliotas asmuo pasinaudojo kliento tapatybės patvirtinimo priemonėmis, suponuoja prielaidą, kad bankas pasirinko ir įdiegė netinkamą, nepakankamai saugią elektroninės bankininkystės sistemą, jos apsaugos ir kontrolės priemones, kai tuo tarpu šių sistemų nustatymas yra paties banko prerogatyva. Standartinių sutarčių sąlygų, numatančių kliento atsakomybę, už kiekvieną nurodymą, atliktą, pasinaudojus kliento tapatybės patvirtinimo priemonėmis, pripažinimas įtvirtintų bankų nekaltumo prezumpcija, dėl žalos, kuri gali atsirasti tokių nurodymų teikimo atvejais. Akivaizdu, kad tokios sąlygos prieštarauja bankų civilinės atsakomybės principams, tuo pačiu klientui nepagrįstai būtų primetama banko kaltės ir mokėjimų neteisėtumo įrodinėjimo našta.

Kitas atvejis, kai būtina išsiaiškinti banko ir kliento atsakomybės apimtį – žalos padarymas klientui, kai neįgaliotas asmuo pasinaudojo kliento tapatybės patvirtinimo priemonėmis ir klientas savo kaltu elgesiu prisidėjo prie žalos atsiradimo. Dažniausiai kliento pareiga elgtis atidžiai ir rūpestingai, taip pat identifikavimo priemonių valdymo ir saugojimo sąlygos numatomos pačiose sutartyse dėl elektroninių banko paslaugų teikimo.³⁷ Kai kuriose elektroninių paslaugų teikimo sutartyse³⁸ įtraukiama sąlyga, kad kliento patirti nuostoliai, susiję su kliento pareigų nesilaikymu, tenka klientui; tačiau nuostolių, atsiradusių iki to momento, kai klientas informavo banką, kad tapatybės patvirtinimo duomenys galimai tapo žinomi tretiesiems asmenims, suma neviršys tam tikros fiksuotos sumos. Į elektroninių paslaugų teikimo sutartis tokia nuostata atėjo su 2003 m. Mokėjimų įstatymo redakcija. Taigi, jei klientas nedelsiant informuoja banką apie įtariamą

³⁷ Pvz. DnB NORD banko naudojimosi interneto linija sutartis numato: „Klientas privalo užtikrinti jam patikėtų vartotojo identifikavimo kodo, slaptažodžio, PIN, TAN kodų saugumą. Klientas įsipareigoja laikyti slaptažodį paslapyje, nerašyti jo ant PIN kodų kortelės, TAN kodų lentelės, kitų kartu su jais laikomų daiktų. Taip pat klientas įsipareigoja laikyti paslapyje vartotojo identifikavimo kodą, PIN ir TAN kodus, nerašyti jų ant popieriaus, ant kitokių daiktų bei laikyti kitokiame, išskyrus banko suteiktame, pavidale.

³⁸ Pvz. DnB NORD banko naudojimosi interneto linija sąlygos

piktnaudžiavimą jo identifikavimo priemonėmis, jo atsakomybė iki pranešimo momento ribojama. Žinoma, gali kilti kitas klausimas, per kokį laiko tarpą pateiktas pranešimas turėtų būti laikomas pateiktu nedelsiant. Kadangi Mokėjimų įstatymas įpareigoja banką priimti tokius pranešimus bet kuriuo paros metu ir užtikrinti galimybę naudotojui įrodyti, kad jis tokį pranešimą pateikė, manytina, kad pranešimas turi būti pateikiamas kuo skubiau per įmanomai trumpiausią laiką nuo to momento, kai klientui tai tapo žinoma.

Kliento įpareigojimas pranešti apie įtariamą piktnaudžiavimą, tam, kad bankas galėtų imtis priemonių, kad būtų nutrauktas tolesnis naudojimas paslauga, yra tik viena iš reikalavimo klientui būti rūpestingam ir atidžiam sudedamųjų dalių. Ne mažiau svarbu, kad klientas tinkamai užtikrintų jam patikėtų identifikavimo priemonių saugumą taip, kad jomis negalėtų pasinaudoti neįgalieji tretieji asmenys. Tuo atveju, jei klientas pageidauja, kad sąskaitą elektroniniu būdu valdyti galėtų ne tik jis pats, bet ir kiti asmenys, būtina suderinti su banku jiems suteikiamas teises. Teigiamai vertintina Lietuvos bankų praktika kiekvienam įgaliotam asmeniui suteikti atskiras identifikavimo priemones, taip išvengiant atvejų, kai kiti asmenys (net ir įgalioti paties kliento) naudojami klientui suteiktomis priemonėmis. Priešingu atveju, asmenų, galinčių naudotis tik klientui asmeniškai suteiktomis identifikavimo priemonėmis ratas nebebūtų apibrėžtas ir taptų neįmanoma jo tiksliai nustatyti. Svarbu numatyti ir tai, kaip – kiekvienas atskirai ar tik visi kartu – asmenys, kurie pagal banko nustatytą formą yra įgalioti valdyti sąskaitą, gali naudotis elektroninėmis galimybėmis atlikti operacijas su sąskaitoje esančiomis lėšomis. Tačiau tokia praktika, kai sąskaitą elektroniniu būdu tvarkyti gali tik visi įgalioti asmenys kartu, plačiau taikoma su banko klientais – juridiniais asmenimis (kai tam tikriems įstaigos ar organizacijos darbuotojams suteikiama vadinamojo pirmojo ir antrojo parašo teisė, kurioms naudojantis pirmame etape antrojo parašo teisę turintis asmuo suformuoja pavedimus, antrame etape pirmojo parašo teisę ir papildomą slaptažodį turintis asmuo autorizuoja pavedimus), todėl darbe plačiau nenagrinėtina. Apibendrinant, galima daryti išvadą, kad itin svarbu užtikrinti, kad įgaliojimo sąskaitą valdyti ir kitam asmeniui (ne tik banko klientui) suteikimas būtų derinamas su banku.

Klientui įtarimas apie tai, kad jo identifikavimo priemonėmis gali būti neteisėtai pasinaudota gali kilti ir gavus iš banko sąskaitos išrašus. Tokią informaciją apie atliktas operacijas gavęs klientas turėtų patikrinti ar visi įrašai teisingi. Mokėjimų įstatymas numato bankui suteikusiam klientui elektroninę mokėjimo priemonę pareigą pateikti naudotojui informaciją apie elektroninėmis mokėjimo priemonėmis atliktas operacijas. Tokia informacija gali būti pateikiama raštu arba elektroninėmis ryšio priemonėmis.³⁹ Bankai standartines sutarčių dėl banko paslaugų teikimo elektroniniu būdu sąlygose šio įpareigojimo nedetalizuoja, bet Lietuvoje veikiančios elektroninės

³⁹ Lietuvos Respublikos Mokėjimų įstatymas (19 str.) // Žin., 2003. Nr.61-2753

bankininkystės paslaugų teikimo sistemos suteikia galimybę klientui bet kokių momentu prisijungus prie sistemos gauti informaciją apie atliktas su jų sąskaita transakcijas.

Problematiška tai, kad nei įstatymai, nei standartinės elektroninių paslaugų teikimo sutarčių sąlygos neįpareigoja kliento nuolat periodiškai tikrinti informacijos apie atliktus mokėjimo pavedimus, atsiskaitymus ir pan. Iš to išplaukia, kad nors tokia informacija klientui, besinaudojančiam elektroninės bankininkystės paslaugomis ir yra lengvai prieinama, atliktų operacijų galimi neatitikimai gali būti kliento pastebėti per vėlavimus ir kelias piktnaudžiavimui neužkirstas. Kita vertus, galima teigti, kad kliento pareiga būti rūpestingam ir apdairiam apima ir pareigą nuolat sekti savo sąskaitos būklę, jo paties atliktų ir ataskaitoje pateikiamų operacijų atitikimą, o kilus įtarimui, kad vyksta piktnaudžiavimas, nedelsiant pranešti bankui. Tačiau sutartyje nesant išakmiai suformuluotos kliento pareigos nuolat tikrinti ar duomenys apie atliktas operacijas teisingi, piktnaudžiavimo atvejai gali tapti žinomi tik atsitiktinai. Tai sąlygoja ir tai, kad šie duomenys atnaujinami nuolat (po kiekvienos atliktos operacijos) ir klientas ne visada gali turėti ir fizinę galimybę juos sukontroliuoti. Todėl rekomenduotina į sutartį dėl elektroninių paslaugų teikimo įtraukti sąlygas, numatančias banko pareigą periodiškai teikti informaciją apie atliktas operacijas ir kliento pareigą tokią informaciją nedelsiant patikrinti, taip pat nustatant ir informacijos pateikimo terminus (periodiškumą).

Kitas klausimas – kas, jei bankas standartinėse sutarties sąlygose numato, kad klientas atsako už visas operacijas pasinaudojant jo tapatybės patvirtinimo priemonėmis, nepriklausomai nuo kliento kaltės? Tokia sąlyga numatyta kliento atsakomybę be kaltės ir prieštarautų civilinės atsakomybės principams, todėl tokia sąlyga turi būti laikoma negaliojančia. Bankas iš kliento pareikalauti atlyginti žalą gali tik tuomet, jei klientas savo pareigą būti atidžiam, rūpestingam ir apdairiam ir bankas tai įrodo.

6.3 Rizikos dėl negalėjimo naudotis elektroninėmis banko paslaugomis paskirstymas

Kadangi elektroninė bankininkystė itin glaudžiai susijusi su techniniais aspektais, itin svarbu išsiaiškinti banko ir kliento atsakomybės mastą tuo atveju, kai kliento nurodymas nepasiekia banko ar pasiekia jį netinkamos formos (pakitęs). Pagrindinis atsakomybės paskirstymo kriterijus yra tai, kuriame banko ir kliento elektroninio komunikavimo taške atsirado sutrikimas. Akivaizdu, kad bankas negali prisiimti rizikos tuo atveju, kai sutrikimai kyla kliento kompiuteryje, nes tik jis pats gali kontroliuoti savo kompiuterinės sistemos veikimą ir sklandų jos darbą. Tačiau jei trikdžiai kilo banko naudojamoje informacinėje sistemoje ir klientas dėl to negalėjo laiku įvykdyti savo įsipareigojimų tretiesiems asmenims, tokiu atveju atsakomybę turi prisiimti bankas.

Tokią išvada daroma remiantis jau anksčiau minėtais banko veiklai, kaip profesinei veiklai keliamais griežtesniais reikalavimais susijusiais su vykdomos veiklos saugumu.

Tačiau Lietuvos bankų pateikiamose standartinėse sutarčių sąlygose aptinkama atveju, kai bankų atsakomybė šioje srityje bandoma riboti.⁴⁰ Tokios sąlygos, naikina banko atsakomybę už priegos prie banko serverių apribojimą – perkelia riziką klientui. Taip sudaromos sąlygos banko ir kliento abipusių teisių ir pareigų nelygybei kliento nenaudai.⁴¹ Taigi, toks atsakomybės pašalinimas yra negaliojantis jau net vien ir dėl to, kad saugaus kompiuterinės sistemos funkcionavimo užtikrinimas kyla iš banko profesinės veiklos. Todėl bankas negali naikinti savo atsakomybės už sutrikimus, atsiradusius dėl banko kaltės (pvz. banko darbuotojo padarytos programavimo klaidos).

Atvejį, kada bankui nebūtų priskiriamas bent jau netyčinis pareigos pažeidimas praktikoje sunku įsivaizduoti. Remiantis tais pačiais banko veiklai keliamais standartais, galima teigti, kad teikiant elektroninės bankininkystės paslaugas tenka prisiimti nemažą riziką. Todėl banko atsakomybės klausimas, kai žala, kyla dėl kompiuterinės sistemos sutrikimo ne dėl banko kaltės, plačiau nenagrinėtinas.

Klientui naudojantis banko teikiamomis ryšio paslaugomis (pvz. atsiskaitant už paslaugą ar prekę mokėjimo kortele) gali būti pasinaudota ir kito nei kliento bankas paslaugomis. Dėl šios priežasties bankai turėtų sudaryti tarpusavio sutartis ir sutartis su informacinių paslaugų teikėjais dėl ryšio užtikrinimo. Būtų idealu, jei ir klientui tų sutarčių nuostatos būtų prieinamos ir klientas žinotų, kokia atsakomybės dalis tenka bankui aptarnaujančiam atsiskaitymo terminalą ir bankui emitentui. Tačiau tokios praktikos formavimąsi apsunkina tai, kad banko sudarytos sutartys yra laikomos konfidencialia informacija. Tačiau akivaizdu, kad bankas pasirinkdamas ryšio paslaugų teikėją turėtų atlikti tinkamą jo finansinio stabilumo, reputacijos ir ypač rizikos valdymo politikos analizę.

Apibendrinant galima teigti, kad negalėjimo naudotis elektroninės bankininkystės paslaugomis dėl kompiuterinių sistemų sutrikimo atveju, bankai atsako net už mažiausią, net ir netyčiniį jam priskirtos pareigos pažeidimą ir atsakomybė už tokius sutrikimus negali būti ribojama standartinėmis elektroninių banko paslaugų teikimo sutarčių sąlygomis.

⁴⁰ Pvz. DnB NORD banko naudojimosi interneto linija sąlygų 4.3 punktą numato, kad „bankas neatsako už tai, kad dėl gedimų telekomunikacijos tinkluose klientas [. . .] negali naudotis interneto linija“

⁴¹ Vartotojų teisių gynimo 11 straipsnio 2 dalis numato, kad “nesąžiningomis sąlygomis gali būti pripažintos [...] sutarties sąlygos, jeigu jos priešingos geros valios reikalavimams ir sudaro sąlygas [...] paslaugų teikėjo ir vartotojo abipusių teisių ir pareigų nelygybei vartotojo nenaudai.

7. Banko priežiūros institucijų vykdoma politika elektroninės bankininkystės srityje

Akivaizdu, kad sparti elektroninės bankininkystės paslaugomis atveriamų galimybių plėtra atneša ne tik naudą, bet ir kelia daugiau rizikos nei banko paslaugų teikimas tradiciniais būdais. Todėl svarbu išsiaiškinti, kokias papildomas rizikas, palyginus su tradicine bankininkyste, kelia elektroninė bankininkystė ir bankų veiklą prižiūrinčių institucijų vaidmenį reglamentuojant elektroninę bankininkystę.

Elektroninės bankininkystės virtualus pobūdis, valstybės jurisdikcijos ribų peržengimas, jos priklausomumas nuo techninių sprendimų ir kiti jai būdingi požymiai keičia bankų veiklos modelį. Kadangi įstatymų lygmenyje specialių elektronei bankininkystei skirtų reikalavimų nėra įtvirtinta, bankų priežiūros institucijų veikla įvertinant atsirandančias naujas rizikas ir jas kontroliuojant tampa itin reikšminga.

7.1 Bankų veiklos rizikos, kylančios elektroninės bankininkystės srityje

Banko patiriama rizika priklauso nuo jo veiklos pobūdžio arba nuo jo atliekamų funkcijų. Žinant pagrindines banko atliekamas operacijas (elektroninės bankininkystės atveju itin svarbus ir operacijų atlikimo būdas), galima išskirti pagrindines rizikos rūšis, su kuriomis bankas susiduria, atlikdamas šias operacijas.

Bankų veikloje išskiriamos operacinės, reputacijos ir teisinės rizikos (kai kur išskiriamos ir kredito, strateginės, sisteminės rizikos) Akivaizdu, bankams pradėjus paslaugas teikti elektroniniais kanalais atskirų rizikų svoris rizikų struktūroje kito. Bazelio bankų priežiūros komitetas 2001 m. suformuluotuose Rizikos valdymo elektroninėje bankininkystėje principuose išreiškė poziciją, kad banko paslaugų teikimo elektroniniais kanalais charakteristikos diktuoja būtinybę bendrusius tradicinius banko veiklos rizikos valdymo principus pritaikyti elektronei banko veiklai ir ją lydintiems iššūkiams. Autoriaus nuomone, bankams pradėjus teikti paslaugas elektroniniu būdu itin išaugo operacinės rizikos dalis bendroje banko veiklos rizikų profilyje, kadangi operacinė rizika kyla iš tiesioginio veiklos vykdymo ir labiausiai, lyginant su kitomis rizikomis, priklauso nuo išorinės įtakos. Operacinė rizika – tai rizika patirti nuostolių dėl netinkamų arba neįgyvendintų vidaus kontrolės procesų, darbuotojų klaidų ar neteisėtų veiksmų bei informacinių sistemų veiklos sutrikimų arba dėl išorės įvykių įtakos. Operacinės rizikos svarbą patvirtina ir Lietuvos banko valdybos 2003 m. nutarimu patvirtintos Operacinės rizikos valdymo banke bendrosios nuostatos pabrėžiančios nuolatinio operacinė rizika stebėjimo svarbą, įpareigojimas operacinei rizikai, susijusiai su informacinėmis sistemomis skirti ypač daug dėmesio. Tai pat išdėstomas platus informacinių sistemų kontrolės ir saugumo užtikrinimo priemonių sąrašas.

Elektroninis banko paslaugų teikimas yra sąlyginai naujas reiškinys, todėl bankiniuose santykiuose ypač svarbus tampa pasitikėjimas. Esant dideliame pasitikėjimo poreikiui atsiranda reputacijos rizikos grėsmė. Siekiant kuo labiau sumažinti reputacijos riziką, rekomenduotina bankams užtikrinti, kad jų tinklalapiuose (per kuriuos vyksta prisijungimas prie paslaugos) būtų pateikiama adekvati informacija, leidžianti klientui prieš naudojantis elektroninėmis banko paslaugomis daryti pagrįstas išvadas apie banko statusą.

Teisinės rizikos susijusios su teisiniu netikrumu, kurią provokuoja faktai, kad daugelyje valstybių įstatymų nuostatos dėl elektroniniu būdu sudarytų sandorių priimtose palyginus neseniai, valstybės skirtingai reglamentuoja vartotojų teisių ar duomenų apsaugos klausimus. Potencialiai ne toks geras užsienio teisės (palyginus su nacionaline teise) žinojimas taip pat kelia bankams pavojų pažeisti užsienio šalių teisę.

Taigi, elektroninės bankininkystės kaip reiškinio dinamiškumas, virtualus pobūdis, neapsiribojimas valstybės teritorija, kliento poreikis gauti kuo geresnės kokybės paslaugą leidžia teigti, kad elektroniniu būdu teikiamų banko paslaugų reguliavimui nuostatos, reguliuojančios tradiciniu būdu banko teikiamas paslaugas, yra nepakankamos. Todėl banko priežiūros institucijoms keliamas uždavinys tinkamai įvertinti galimybes, kurias bankai įgijo su informacinių technologijų vystymusi ir analizuoti su tuo susijusias rizikas. Atsakomybė, susijusi su nepakankamu rizikos suvokimu ir priemonių jai išvengti pasirinkimu, tenka bankų vadovybei, kai tuo tarpu bankų priežiūros institucijų tikslas – įvertinti ir įvardyti kylančias rizikas bei užtikrinti, kad atsakingi už jų valdymą asmenys apie tokias rizikas ir jų mastą žinotų bei teisingai jas įvertinę priimtų teisingus sprendimus. Ateityje elektroninė bankininkystė taps vis svarbesne makrosisteminių rizikų analizės dalimi ir turės būti vis stipriau prižiūrima⁴², tačiau rizikos valdymo priemonės turėtų išlikti proporcingos ir neturėtų nepagrįstai riboti techninės pažangos.

7.2 Lietuvos banko vaidmuo elektroninės bankininkystės srityje

Lietuvos Respublikos bankų įstatymas nurodo,⁴³ kad bankų priežiūros institucija yra Lietuvos bankas. Priežiūros tikslas - stebėti ar bankai vykdo įstatymų ir Lietuvos banko teisės aktų nustatytus, bei Tarptautinių apskaitos standartų (TAS) ir Bazelio komiteto sprendimų rekomenduojamus saugios ir patikimos bankininkystės standartus. Bankų priežiūros institucijos turi

⁴² Kairytė S. Elektroninės bankininkystės teisinio reglamentavimo modelis Vokietijoje. Vilnius: 2003.

⁴³ Lietuvos Respublikos bankų įstatymas (64 str. 1 d.) // Žin., 2004, Nr. 54-1832

stiprinti pasitikėjimą bankų sektoriaus finansiniu pajėgumu ir patikimumu. Būtent elektroninė bankininkystė yra ta bankų veiklos sritis, kurios saugumu ir patikimumu klientai itin abejoja⁴⁴

Lietuvos bankui teisės aktais priskirtos tokios prerogatyvos kaip licencijavimas (prašymų dėl įstatymuose nustatytų licencijų, leidimų, sutikimų išdavimo nagrinėjimas ir sprendimų priėmimas bei kita su tuo susijusi veikla), leidimų įsteigti užsienio banko filialą Lietuvos Respublikoje išdavimas ir atšaukimas, Europos Sąjungos valstybėse narėse licencijuotų užsienio bankų, teikiančių paslaugas Lietuvos Respublikoje neįsteigus filialo, bei Europos Sąjungos valstybėse narėse licencijuotų užsienio bankų Lietuvos Respublikoje įsteigtų filialų priežiūra, tarpbankinės lėšų pervedimo sistemos valdymas ir reikalavimų šios sistemos dalyviams nustatymas, leidžia teigti, kad Lietuvos bankas formuoja valstybės politiką bankininkystės, taip pat ir elektroninės, sferoje.

Lietuvos bankas 1994 m. sukūrė „Tarpbankinę lėšų pervedimos sistemą“, kuria siekta automatizuoti atsiskaitymus tarp bankų. Sistema sudarė galimybes bankams pervedinėti pinigines lėšas iš dalies elektroniniu būdu, kadangi buvo reikalaujama tradicinio rašytinio tarpbankinio pavedimo patvirtinimo. Tačiau ši sistema buvo periodiškai tobulinama ir modernizuojama kartu su informacinių technologijų tobulėjimu. 2001 m. tarpbankinė lėšų pervedimo sistemos patobulinimo rezultatas - sudarytos galimybės šios sistemos dalyviams atsiskaitymus vykdyti elektroniniu būdu. Tai pasiekta sistemos elektroninį pranešimą praplėtus papildoma mokėjimų nurodymų informacija. Neliko būtinybės tarpusavyje keistis raštiškais mokėjimo nurodymais. Klientams sąskaitų tvarkymas elektroniniu būdu tapo operatyvesnis.

Kitas atliktas patobulinimas, jau minėtas darbe anksčiau - mokėjimo pavedimų atlikimo laikas. 2001 m. modernizavus tarpbankinę lėšų pervedimo sistemą vis dėlto nebuvo sudaryta galimybė mokėjimo pavedimus atlikti realiu laiku. Tačiau 2003 m. Lietuvos banko valdybai priėmus nutarimą „Dėl mokėjimo sistemos LITAS“, tokia galimybė buvo sudaryta - skubūs mokėjimo nurodymai vykdomi realiu laiku.⁴⁵ Be to sistemoje LITAS reguliuojama mokėjimų vykdymo tvarka užtikrina tai, kad realaus laiko mokėjimo nurodymai nekelia kredito rizikos, nes prieš kiekvieną realaus laiko mokėjimo nurodymo įvykdymą patikrinama, ar sistemos dalyviui

⁴⁴ K. Levišauskaitė, Rakevičienė J. Elektroninės bankininkystės Lietuvoje paslaugų vystymo problemos ir jų sprendimai // Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai. Kaunas: 2005. Straipsnyje nurodoma, kad autorių atliktas tyrimas parodė, kad klientų pasitikėjimo stoka yra viena iš elektroninės bankininkystės vystymo Lietuvoje kliūčių.

⁴⁵ 2003 m. gruodžio 11 d. Lietuvos banko valdybos nutarimo Nr. 124 „Dėl mokėjimo sistemos LITAS“ 33 punktą.

užteks naudotinių lėšų. Iki šio pakeitimo Lietuvos bankai, nepriklausomai nuo jų turimos techninės įrangos galimybių, transakcijų atlikti realiu laiku neturėjo galimybes.

Analizuojant 2001 m. Lietuvos banko tarpbankinės lėšų pervedimo sistemos taisykles pastebimas siekis užtikrinti svarbų elektroninės bankininkystės srityje aspektą – sistemos naudojimo konfidencialumą. Išsamiai įvardijami visi asmenys, galintys būti sistemos dalyviais⁴⁶ Ir santykiai su sistemos dalyviais grindžiami sutartinėmis prievolėmis.⁴⁷ Dabar galiojančios mokėjimo sistemos LITAS taisyklės numato analogiškas taisykles.

2002 m. gegužės 16 d. patvirtino Lietuvos banko elektroninio sertifikavimo sistemos taisykles. Jose imperatyvaus pobūdžio normomis įvardyta Lietuvos banko naudojama elektroninio parašo technologija – įtvirtinta technologija, besiremianti viešuoju ir privačiuoju raktu. Remiantis taisyklėmis visi bankai, naudojantys transakcijų atlikimui Lietuvos banko sistemą, įpareigoti naudoti tą pačią technologiją. Elektroninio parašo taikymas Lietuvos banko informacinėse sistemose užtikrina aukštą duomenų apsaugos lygį bei leidžia atsisakyti rašytinių dokumentų cirkuliacijos. Sistema yra uždara, taigi joje taikoma sutartimis paremta strategija.

Remiantis Lietuvos banko valdybos 2006 liepos 13 d. posėdžio, kuriame buvo svarstyta ir pritarta Lietuvos banko mokėjimo sistemos plėtros kryptims, metu priimtu dokumentu⁴⁸ galima teigti, kad Lietuvos banko pozicija yra palanki elektroninės bankininkystės vystimuisi Lietuvoje – visą atsiskaitymų procedūrą siekiama perkelti į elektroninę terpę.

7.3 Lietuvos bankų priežiūros normų taikymas užsienio finansinėms institucijoms

Atsižvelgiant į anksčiau nagrinėtus klausimus, galima teigti, kad elektroninė bankininkystė naikina laiko ir atstumo ribas. Žinant unikalius elektroninės bankininkystės požymius, kurių vienas yra finansinių paslaugų teikimas, nesusaistytas nacionalinėmis sienomis,

⁴⁶ Sistemos dalyviais gali būti: Lietuvos bankas, kredito įstaigos, Lietuvos Respublikos Vyriausybės įgaliota tvarkyti valstybės išdą institucija, Lietuvos centrinis vertybinių popierių depozitoriumas, Lietuvos Respublikos finansų maklerio įmonės ir kredito įstaigų finansų maklerio padaliniai (toliau - finansų maklerio įmonės).

⁴⁷ Sistemos operatorius asmeniui, norinčiam tapti sistemos dalyviu, pateikia techninės ir programinės įrangos reikalavimus bei mokėjimo nurodymų informacijos pateikimo formatus. Šią medžiagą sistemos operatorius gali pateikti ir asmeniui, dar neturinčiam licencijos ar leidimo atlikti įstatymų numatytas operacijas, tačiau sudariusiam kredito įstaigos steigimo sutartį ar turinčiam kitą steigimo dokumentą.

⁴⁸ Lietuvos banko valdybą. <http://www.lb.lt/news/pg.dll?f=1&did=1366&lng=LT> Prisijungimo laikas: 2006-10-08.

galima teigti, kad tradicinės teisinės taisyklės tampa nepakankamos. Čia kyla klausimas, ar Lietuvos bankų priežiūros normos, gali būti taikomos savo paslaugas Lietuvoje siūlantiesiems užsienio bankams.

Bankų įstatymas nurodo, kad jo tikslas yra reglamentuoti Lietuvos komercinių bankų ir specializuotų bankų bei užsienio bankų, veikiančių Lietuvos Respublikoje, taip pat jų padalinių steigimo, licencijavimo, veiklos, pabaigos ir pertvarkymo bei priežiūros tvarką. Įstatymo 8 straipsnis, numatantis leidimo įsteigti banką gavimo tvarką, taikomas tik Lietuvos bankams. Užsienio bankų⁴⁹ pareiga gauti leidimą ir jų veikla reglamentuojama atskiru straipsniu (16 straipsnis). Pareiga gavus leidimą įsteigti užsienio banko atstovybę netaikoma Europos Sąjungos valstybėse narėse licencijuotiems užsienio bankams. Europos Sąjungos valstybėse narėse licencijuotų užsienio bankų, teikiančių paslaugas Lietuvos Respublikoje neįsteigus filialo, taip pat Europos Sąjungos valstybėse narėse licencijuotų užsienio bankų Lietuvos Respublikoje įsteigtų filialų priežiūrą atlieka valstybės narės, kurios jurisdikcijai priklauso užsienio bankas, bankų priežiūros institucija. Tačiau ši nuostata neriboja Lietuvos priežiūros institucijos teisės atlikti jų priežiūrą. Jei priežiūros institucija nustato, kad Europos Sąjungos valstybėje narėje licencijuotas užsienio bankas, kuris teikia finansines paslaugas Lietuvos Respublikoje nesilaiko Lietuvos Respublikos teisės aktų, bankų priežiūros institucijos teisės aktų ar kitų teisės aktų, reglamentuojančių finansinių paslaugų teikimą, ir nepaiso priežiūros institucijos duotų nurodymų pašalinti teisės aktų pažeidimus, apie tai informuojama užsienio valstybės, kurios jurisdikcijai priklauso užsienio bankas, priežiūros institucija, kuri turi imtis galimų veiksų pažeidimams pašalinti.

Remiantis šiomis įstatymo nuostatomis galima daryti išvadą, kad minėti bankai gali teikti elektroninės bankininkystės paslaugas Lietuvos klientams, netaikant jiems jokių išskirtinių sąlygų. Akivaizdu, kad Bankų įstatymas įtvirtina kilmės šalies priežiūros ir kontrolės principą, kurio užuomazgos buvo ir Elektroninės komercijos direktyvoje (3 straipsnis). Viena iš šio principo praktinių išraiškų – priežiūros veiksų paslaugas gaunančioje valstybėje draudimas tuo atveju, jei

⁴⁹ Užsienio bankas - užsienio valstybėje įsteigta kredito įstaiga, kuri turi užsienio valstybės priežiūros institucijos išduotą leidimą ar licenciją verstis ir verčiasi indėlių ar kitų gražintinų lėšų priėmimu iš neprofesionalių rinkos dalyvių ir jų skolinimu arba elektroninių pinigų išleidimu ir tvarkymu.

atitinkamos informacijos ir bendradarbiavimo pareigos įgyvendintos kilmės valstybėje, taip pat priežiūros institucijų abipusės pagarbos ir bendradarbiavimo įsipareigojimas.⁵⁰

Apibendrinant šį darbo skyrių, banko priežiūra, kuri vykdoma tradicinėje bankininkystėje, bankų paslaugų teikimo elektroninėje erdvėje atveju, autoriaus nuomone, nėra pakankama ir būtina atnaujinti bankų priežiūros koncepciją, kurioje bankams siekiantiems teikti elektroninės bankininkystės paslaugas būtų keliami aiškūs minimalūs standartai, ypač didelę reikšmę suteikiant sistemos funkcionavimo saugumui.

⁵⁰ Dr. h. c. Norbert Reich Sphere of application of the „country of origin principle of the E-commerce Directive 2000/31/EC. (Abstract of paper , given in German at the Europäische Rechtakademie Trier 11/12 jan 2001)

8. Elektroninės bankininkystės teisinio reguliavimo Lietuvoje mechanizmas ir ateities perspektyvos

Elektroninės bankininkystės teisinio reguliavimo mechanizmo sąvoka apibrėžia visumą teisinių instrumentų, kuriais kuriama elektroninės bankininkystės vykdymo ir vystymo teisinė aplinka.

Išanalizavus atskiras elektroninės bankininkystės paslaugų teikimo aspektus ir juos reglamentuojančius teisės aktus galima teigti, kad elektroninės bankininkystės srityje susiklostantys teisiniai santykiai reguliuojami kompleksiskai: šiuos santykius reglamentuoja tiek viešosios, tiek privatinės teisės normos. Nemaža apimtimi šis banko paslaugų teikimo būdas reguliuojamas ir sutartiniu pagrindu – bankų suformuluotomis standartinėmis sutarčių sąlygomis ir specifinėmis naudojimosi elektroninėmis bankininkystės paslaugomis sąlygomis - įstatymų leidėjas elektroninės bankininkystės teisinius aspektus grindžia sutartiniais santykiais. Teismų praktika elektroninės bankininkystės klausimais elektroninės bankininkystės klausimais kol kas itin negausi. Specialūs įstatymai, skirti išimtinai elektronei bankininkystei nekuriami. Manytina, kad įstatymų leidėjo pozicija yra tokia, teisinių problemų, kylančių šioje srityje sprendimui turi užtekti bendrųjų teisės normų reglamentuojančių bankų veiklą, vartotojų teisių apsaugą ir panašius su elektroninės bankininkystės paslaugų teikimu itin glaudžiai susijusius teisinius santykius. Egzistuojant tokiam elektroninės bankininkystės teisinio reguliavimo mechanizmui teismų praktikos elektroninės bankininkystės srityje poreikis itin didelis.

Akivaizdi ir Europos Sąjungos teisės įtaka Lietuvoje egzistuojančiai elektronei bankininkystę reglamentuojančiai teisei bazei. Europos Sąjungoje jau pasiektas progresas elektronei bankininkystės atžvilgiu. Identifikuotos kylančios problemos ir numatyti esminiai jų sprendimo principai. Tačiau elektronei bankininkystei plėtojantis nepriklausomai nuo teisinių pakeitimų spartos, dabar Europos Sąjungos teisėje dėmesys skiriamas taip vadinamoms „antrosios kartos“ problemoms – verslo skatinimo, konkurencijos ir panašioms elektronei bankininkystės aspektams. Teisinis pagrindas elektronei komercijai, taip pat ir elektronei bankininkystei kaip jos daliai, kuriamas iš esmės vadovaujantis Europos Sąjungos direktyvomis. Kaip teisinės bazės atnaujinimo remiantis Europos Sąjungos direktyvų nuostatomis, skirtomis elektronei komercijai pavyzdį galima galima pateikti 2002 m. patvirtintą „Kai kurių informacinės visuomenės paslaugų, ypač elektronei komercijos, teikimo vidaus rinkoje reglamentą“, kuris parengtas vadovaujantis Europos Parlamento ir Tarybos direktyva dėl kai kurių informacinės visuomenės paslaugų, ypač elektronei komercijos, teisinių aspektų vidaus rinkoje (Elektronei komercijos direktyva)⁵¹.

⁵¹ 2000/31/EB 2000 m. birželio 8 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva dėl kai kurių informacinės visuomenės paslaugų, ypač elektronei komercijos, teisinių aspektų vidaus rinkoje (Elektronei komercijos direktyva)

Vėliau įsigaliojus Lietuvos Respublikos informacinės visuomenės paslaugų įstatymui⁵², kuris įgyvendino Elektroninės komercijos direktyvą, reglamentas pripažintas netekusiu galios.

Apibendrinant galima teigti, elektroninę bankininkystę reglamentuojančią teisinę bazę sudaro kelių atskirų teisės šakų ir institutų normos. Specialių įstatymų, skirtų tik elektronei bankininkystei Lietuvoje nėra priimta, o visi bankų paslaugų teikimo elektriniu būdu aspektai grindžiami teisės aktais, skirtais informacinės visuomenės problemoms, elektroninės komercijos klausimams reguliuoti skirtais teisės aktais. Formuojasi tendencija sutarties sudarymui elektrinėmis priemonėmis, elektronei komercijai kurti specialius teisinius rėmus, elektrinės bankininkystės neišskiriant iš kitų elektrinės komercijos rūšių ir taikant jai bendro pobūdžio teisės normas.

⁵² Lietuvos Respublikos informacinės visuomenės paslaugų įstatymas Nr. X-614 (Žin., 2006, Nr. 65-2380)

IŠVADOS

Atlikus elektroninės bankininkystės teisinio reguliavimo instrumentų analizę ir atskleidus teisinio reguliavimo trūkumus, galima daryti tokias išvadas:

1. Elektroninė bankininkystė - tai tik vienas iš būdų teikti banko paslaugas. Elektroninę bankininkystę galima apibrėžti kaip elektroniniais perdavimo kanalais teikiamas bankines paslaugas bei produktus.
2. Elektroninė bankininkystė plačiąja prasme – tai visi atvejai, kai bankas savo santykiuose su klientais naudoja informacines technologijas, o siaurąja prasme apima tik vieną elektroninės bankininkystės rūšių – kompiuterinę bankininkystę.
3. Elektroninių banko paslaugų teikimo sutartis - speciali papildoma sutartis, dažniausiai susijusi su banko sąskaitos sutartimi. Siekiant supažindinti klientą su standartinėmis elektroninių paslaugų teikimo sutarties sąlygomis sutartį sudarant virtualioje erdvėje. supažindinimas vertintas kaip tinkamas tik tuo atveju, jei sąlygos yra lengvai prieinamos, pateikiamos pastebimoje vietoje, yra aiškiai išskirtos ir tiesiogiai prieinamos.
4. Kontroliuojant vartotojų teisių apsaugą sutarties dėl elektroninių banko paslaugų teikimo sudarymo ir vykdymo etapuose savireguliacija yra tinkamas metodas tik tada, kai ji remiasi aiškiu įstatyminiu pagrindu.
5. Kliento identifikavimo elektroninės bankininkystės sistemoje metodų ir būdų pasirinkimas yra banko, kaip profesinę veiklą vykdančio subjekto prerogatyva. Renkantis siūlytina atsižvelgti tiek į teisinius, tiek į komercinius, tiek techninius kriterijus bei siūlomų sudaryti elektroniniais kanalais sandorių rūšis, sandorių dydį, alternatyvių identifikavimo metodų prieinamumą ir pan.
6. Elektroninės bankininkystės srityje kylančios asmens duomenų saugumo ir kliento privatumo problemos nėra sureguliuotos specifiniais teisės aktais, skirtais išskirtinai tik elektroninės bankininkystės sferai, o taikomos bendrosios duomenų apsaugos nuostatos.
7. Standartinės sutarčių sąlygos, kurios visą riziką neįgaliam asmeniui pasinaudojus kliento tapatybės patvirtinimo priemonėmis priskiria tik klientui ir įtvirtina visišką kliento atsakomybę, turi būti pripažįstamos negaliojančiomis. Būtent bankas turi prisiimti riziką, susijusią su jo teikiamomis elektroninės bankininkystės paslaugomis.
8. Negalėjimo naudotis elektroninės bankininkystės paslaugomis dėl kompiuterinių sistemų sutrikimo atveju, bankai atsako net už mažiausią, net ir netyčinį jam

priskirtos pareigos pažeidimą ir atsakomybę už tokius sutrikimus negali būti ribojama standartinėmis elektroninių banko paslaugų teikimo sutarčių sąlygomis.

9. Elektroninės bankininkystės virtualus pobūdis, valstybės jurisdikcijos ribų peržengimas, jos priklausomumas nuo techninių sprendimų ir kiti jai būdingi požymiai keičia bankų veiklos modelį. Kadangi įstatymų lygmenyje specialių elektroninei bankininkystei skirtų reikalavimų nėra įtvirtinta, bankų priežiūros institucijų veikla įvertinant atsirandančias naujas rizikas ir jas kontroliuojant tampa itin reikšminga.
10. Banko priežiūra, kuri vykdoma tradicinėje bankininkystėje, bankų paslaugų teikimo elektroninėje erdvėje atveju, autoriaus nuomone, nėra pakankama ir būtina atnaujinti bankų priežiūros koncepciją, kurioje bankams siekiantiems teikti elektroninės bankininkystės paslaugas būtų keliami aiškūs minimalūs standartai, ypač didelę reikšmę suteikiant sistemos funkcionavimo saugumui.
11. Elektroninės bankininkystės srityje susiklostantys teisiniai santykiai reguliuojami kompleksiskai: juos reglamentuoja tiek viešosios, tiek privatinės teisės normos, nemaža apimtimi įstatymų leidėjas elektroninės bankininkystės teisinius aspektus grindžia sutartiniais santykiais.

Literatūros sąrašas

Teisės aktai:

1. Civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Civilinis kodeksas. Žin., 2000, Nr. 74-2262
2. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas. Žin., 1985, Nr. 1-1
3. Lietuvos Respublikos mokėjimų įstatymas. Žin., 2003, Nr. 61-2753
4. Lietuvos Respublikos vartotojų teisių gynimo įstatymas. Žin., 2000, Nr. 85-2581 (2000.10.11)
5. Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas. Žin., 2003, Nr. 15-597 (2003-02-12).
6. Lietuvos Respublikos bankų įstatymas. Žin., 2004, Nr. 54-1832
7. Lietuvos Respublikos Lietuvos banko įstatymas. Žin., 2001, Nr. 28-890 (2001 03 30)
8. Lietuvos Respublikos pinigų plovimo prevencijos įstatymas. Žin., 2003, Nr. 117-5318 (2003-12-17)
9. Lietuvos Respublikos finansų įstatygų įstatymas. Žin., 2002, Nr. 91-3891
10. Lietuvos Respublikos informacinės visuomenės paslaugų įstatymas Nr. X-614 (Žin., 2006, Nr. 65-2380)
11. 2004 m. lapkričio 25 d. Lietuvos banko valdybos nutarimas Nr. 183 „Dėl kredito įstaigoms skirtų nurodymų, kuriais siekiama užkirsti kelią pinigų plovimui“
12. 2003 m. liepos 24 d. Lietuvos banko valdybos nutarimas Nr. 74 „Dėl operacinės rizikos valdymo banke bendrųjų nuostatų“
13. 2002 m. gegužės 16 d. Lietuvos banko valdybos nutarimas Nr. 69 „Dėl Lietuvos banko elektroninio sertifikavimo taisyklių patvirtinimo“.
14. 2003 m. gruodžio 11 d. Lietuvos banko valdybos nutarimas Nr. 124 „Dėl mokėjimo sistemos LITAS“
15. 1995 m. spalio 24 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva (95/46/EB) „Dėl asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo“
16. 1993 m. balandžio 5 d. Tarybos direktyvos dėl nesąžiningų sąlygų sutartyse su vartotojais (su paskutiniais pakeitimais, padarytais 1995 m. gruodžio 19 d. Komisijos sprendimu 96/32/EB)
17. 1997 m. Europos Komisijos rekomendacija 97/489/EB „Dėl operacijų elektroninėmis mokėjimo priemonėmis ir jas išleidusių ir turinčių asmenų santykių“
18. 1988 m. Europos Komisijos rekomendacija „Dėl mokėjimo sistemų ir mokėjimo kortelės išleidusių ir turinčių asmenų santykių“
19. 1991 m. birželio 10 d. Tarybos direktyva 91/308/EEB dėl finansų sistemos apsaugos nuo jos panaudojimo pinigų plovimui.

20. 2001 m. gruodžio 4 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2001/97/EB, iš dalies pakeičianti Tarybos direktyvą 91/308/EEB dėl finansų sistemos apsaugos nuo jos panaudojimo pinigų plovimui.
21. 1981 m. Europos Taryba konvenciją „Dėl duomenų apsaugos ryšium su asmens duomenų automatizuotu tvarkymu“
22. 1995 m. spalio 24 d. Europos parlamento ir Europos Tarybos direktyva 95/46/EC „Dėl asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo“

Specialioji literatūra:

23. Civilinė teisė. Prievolių teisė. II tomas: vadovėlis. – Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras: 2004.
24. Autorių kolektyvas. Informacinių technologijų teisė. NVO Teisės institutas. Vilnius:2004.
25. Juonys A. Sandorio šalių identifikavimas elektroninėje komercijoje, Vilnius: 2003.
26. Kairytė S. Elektroninės bankininkystės teisinio reglamentavimo modelis Vokietijoje. Vilnius: 2003.
27. Levišauskaitė K., Rakevičienė J. Elektroninės bankininkystės Lietuvoje paslaugų vystymo problemos ir jų sprendimai // Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai. Kaunas: 2005.
28. Reed Ch., Walden I., Edgar L. Cross-border electronic banking. Challenges and opportunities. Second edition. London Honkong: 2000.

Teismų praktika:

29. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas.UAB „Vileka” v. AB bankas „Snoras”, Nr. 3K-3-1345/2000 m.
30. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Ž. Šapalas v. Lietuvos taupomasis bankas. Nr. 3K-3-390/2002 m.
31. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas.UAB „Vileka” v. AB bankas „Snoras”, Nr. 3K-3-1345/2000 m.

Elektroniniai šaltiniai:

32. Bazelio bankų priežiūros komiteto elektroninės bankininkystės darbo grupės dokumentai (*Electronic Banking Group of Basel Committee on Banking Supervision*)
<http://www.bis.org/publ/bcbs99.pdf>
33. Lietuvos banko interneto svetainė. <http://www.lb.lt/lt/istaiogos/index.htm>
34. Hansa banko interneto svetainė http://www.hansa.lt/fiziniams44_45.html

35. Informacinės visuomenės plėtros komiteto interneto svetainė
http://epp.ivpk.lt/epp/Dokumentai/IVPK_elmodelis_siekiamasV1.pdf
36. *Alderman E., Kennedy C.* The internet, consumers and privacy.
<http://www.heardinthehive.com/resources/internet.doc>>
37. Vilniaus banko paslaugų teikimo internetu sąlygos
http://www.seb.lt/pdf/lt/Banko_paslaugu_internetu_teikimo_salygos.pdf
38. DnB Nord banko interneto linijos paslaugų teikimo sąlygos. http://www.dnbnord.lt/files/i-linijospaslaugusalygos05_15.pdf

SANTRAUKA

Darbe siekiama identifikuoti su elektroninės bankininkystės paslaugų teikimu susijusias problemas, pateikti teisinį jų vertinimą, atlikus elektroninę bankininkystę reglamentuojančių teisinių instrumentų analizę atskleisti elektroninės bankininkystės teisinio reguliavimo tendencijas.

Atskiruose darbo skyriuose atskleidžiama elektroninės bankininkystės sąvoka, tinkamo kliento identifikavimo elektroninėje bankininkystėje svarba ir šiam procesui keliami reikalavimai, sutarties dėl elektroninių banko paslaugų teikimo reikšmė reguliavimo mechanizme. Analizuojami vartotojų teisėms elektroninėje bankininkystėje galintys kilti pavojai, atsakomybės tarp kliento ir banko paskirstymas bei tokio paskirstymo pagrindai, taip pat bankų priežiūros institucijų veiklos įvardijant naujai kylančias rizikas susijusias su elektronine bankininkyste, bei pateikiant jų valdymo ir mažinimo principus, reikšmė.

SUMMARY

Continuing technological innovation and competition among banks have allowed for a much wider array of banking services to become accessible and delivered to customers through an electronic distribution channel. However, the rapid growth of e-banking capabilities carries new problems as well as benefits.

The purpose of this article is to identify such problems, give their legal evaluation, represent their possible solutions and recognize tendencies of legal regulation of electronic banking. Author analyzes conception of electronic banking, existing practice, laws related to electronic banking and uncovers shortcomings of existing legal regulation of electronic banking.